

Автопортрет Т. Вельчовского в 1845 г.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

ЧИГИРИНСЬКИЙ
КОБЗАР
І ГАЙДАМАКИ

1844—1944

ВСТУПНА СТАТТЯ Й РЕДАКЦІЯ
Д.РА ЯР. РУДНИЦЬКОГО

ВИДАВНИЦТВО Р. ГЕРРОЗЕ
ГРЕФЕНГЛАНІХЕН

УКРАЇНСЬКА ВІБЛІОТЕКА

UKRAINISCHE BIBLIOTHEK

T. SCHEWTSCHENKO

TSCHYHYRYNER

KOBZAR

UND HAJDAMAKEN

BEDIGIERT UND MIT
EINEM VORWORT VERSEHEN

VON

DR. JAROSLAU RUDNYĆKYJ

Число замовлення 348

1945

«ЧИГИРИНСЬКИЙ КОБЗАР» І «ГАЙДАМАКИ»

I.

«Чигиринський Кобзар» — це друге видання Шевченкового «Кобзаря» з 1840 р., що з'явився в Петербурзі приблизно в половині 1844 р. у видавництві петербурзького книгаря Лисенкова, в типографії Х. Гинце. До цього Кобзаря додав Лисенков відпродані йому залишки «Гайдамаків» із 1841 р. (800 примірників), оправив їх разом із «Кобзарем» і випустив у світ під спільним наголовком: «Чигиринський Кобзарь и Гайдамаки. Две поэмы на малороссийскомъ языке Т. Г. Шевченка. Новое Издание. Съ Картинкою. Санктпетербургъ 1844.» На титульній сторінці поміщено як мотто закінчення з «Тарасової ночі»:

Пишовъ Кобзарь по улицы —
Съ журбы, як заграе!
Кругомъ хлопцы навпрысидки,
А винъ вымовляе:
«Нехай буде оттакички!»...

Крім цього видавець «прикрасив» видання двома картинками: на обгортаці якийсь невиразний наднільський красвід із пальмами, на першій сторінці вгорі над віршем «Думи мої» — якийсь бородатий філософ, в виглядом Фавста, що в своїй бібліотеці в задумі похилився над якоюсь картою.

Зміст «Чигиринського Кобзаря» такий же самий, як і першого видання з 1840. р., тільки ж вірші в ньому йдуть у дещо відмінному порядку

та один із них, «До Основ'яненка», має змінену назву на: «До українського писаки». Таким чином увійшли до «Чигиринського Кобзаря» крім «Гайдамаків» такі твори: 1. Думи мої; 2. Перебендя; 3. Тополя; 4. Думка (Нащо мені чорні брови); 5. До українського писаки; 6. Іван Підкова; 7. Тарасова ніч; 8. Катерина (що в першому виданні стояла на третьому місці, після «Перебенді»). Наприкінці цього другого видання «Кобзаря» на стор. 75. іде «Оглавленіє», стор. 76. вільна. «Гайдамаки» долучені до цього «Кобзаря» зовсім механічно: вказує на це обгортка, титульна сторінка й нове сторінкування (пагінація). Як вище згадано, вони вийшли на три роки скоріш іх друковано в іншій печатні, а саме А. Сичева в Петербурзі.

«Чигиринський Кобзар» відрівняється на зверх від видання з 1840. р. двома основними прикметами: ощаджуванням місця й паперу та неохайним виконанням самої типографічної роботи.

Щодо першого, то причиною цього було без сумніву намагання видавця якнайбільше заробити при якнайменших витратах із його боку. Тоді коли перше видання «Кобзаря» видане в деякою увагою на бібліофільські вимоги (кожна поема починалася з окремої сторінки, в більших було це із поодинокими розділами, напр. у «Катерині»), друге його видання дуже стіснене. Вірші друковано один зараз за другим та відділювано їх римськими цифрами. Коли чотири з них починаються з нової сторінки, то це не в якихсь книголюбних міркувань, а просто тому, що попередній вірш кінчався внизу попередньої сторінки. Такий розподіл матеріалу дозволив вмістити «Чигиринського Кобзаря» на 74 сторінках (помилково вказано

останню сторінку як «47!», тоді як перше видання в 1840. р. займало аж 114 сторінок. Лисенков заощаджував таким робом не цілих два аркуші паперу, що при малих розмірах книжки робило свою позицію в видавничій калькуляції. А проте книжка разом із «Гайдамаками», що йх він відкупив за низьку ціну в друкарні, виходила об'ємом більша й змістом багатша, як була в 1840. р.

Впорівень до першого видання текст «Чигиринського Кобзаря» виказує такі важніші недогляди й коректорські помилки:

вид. 1844 р.	вид. 1840 р.
вреже	враже
безъ милаго	безъ милого .
ажъ колы не плаче	ажъ калына плаче
кохое	кохае
у всякаго	у всякого
съ псами йсти	съ псами исти
побилилы	побилили
възлисся	возвлисся
и босе; и голе	и босе, и голе
та ін.	

На основі деяких із цих помилок можна зробити висновок, що коректу «Чигиринського Кобзаря» роблено наосіх і робив Й хтось, хто не знатав української мови (закінчення -аго зам. ого, «колы не» зам. «калына» й ін.), найправдоподібніш сам видавець. Коли ми не певні, чи Шевченко робив сам коректу першого видання, то при другому можна в найбільшою правдоподібністю твердити, що поет Й не робив. Обговорюючи видання другого «Кобзаря», проф. Зайцев пише ось що про ілюстрації, що йх у ньому поміщено: «Можна також припускати, що видання вийшло в світ у відсутності Шевченка, коли він на початку літа виїхав на

Україну. Про це свідчать дуже недоладні ілюстрації, якими московський видавець Лисенков «оздобив» видання і на які Шевченко, напевно, не дав би вгоди: на обортці — краєвид Нілу з пальмами, а до поезії «Думи мої» — картинка: якийсь «бородатий мудрець» серед книжок, що мав в уяві читачів викликати образ задуманого поета. Видання було типовою московською «халтурою», «губком»... Папір був гірший теж, як у першому виданні: «землячок» думав тільки про те, щоб більше заробити. Недурно Шевченко в 1859. р. остерігав Марка Вовчка перед видавцями: «вони не бачать, а носомчулють наші влідні» (пор. Перші три «Кобзарі», Повне видання творів Т. Шевченка, т. II, Варшава 1934, стор. 238—40). Отже в видавця «Чигиринського Кобзаря» стояв при виданні цієї книжки на першому пляні заробіток, він старався вложить в це підприємство якнайменше грошей і праці, а якнайбільше видобути. Ці образки напевно були в друкарні готові в якогось московського (одного або й двох) твору й він дешевим коштом здобув ці «прикраси» та помістив їх. Можливо, що спонукало його до цього й те, що в першому виданні «Кобзаря» він бачив титулову ілюстрацію — рисунок старого кобзаря з хлопцем і собакою авторства В. Штернберга. Своєю макулятурою хотів Лисенков надолужити ілюстраційний бік «Чигиринського Кобзаря». На де вказувала б обставина, що ілюстрації вмістив він на початку книжки, як воно було при першому виданні.

Насувається питання, чи певен був Лисенков, що «Чигиринський Кобзар» розійдеся, дальше, що принесе йому дохід? Адже ж «Гайдамаки» розходилися дуже поволі, не помогли окремо видані субскрипційні (передплатні) листки-асигнати по б карбованців, не

помогли заходи Шевченкових приятелів (нпр. Квітки-Основ'яненка), придбати передплатників книжці. Треба думати, що Лисенков був переконаний у можливостях збуту своєї нової публікації. Він зінав, що «Кобзар» із 1840. р. розійшовся, й зінав, яке він викликав враження в Україні. Коли не розходилися «Гайдамаки», то з цього не можна було ще робити висновок, що не розходитиметься «Кобзар». І ось він випускав «Кобзаря» й «Гайдамаків» в одній книжці, все таки не відважившися розпродувати «Гайдамаків» окремо. Проти захоплення тодішнього українства «Кобзарем» із 1840. р. стояла гостра й неприхильна критика «Гайдамаків», що з'явилась у російських часописах, зокрема критика Белінського, що її Зіньківський називав «нахабною, недотепною і недостойною тирадою». На думку проф. Марковського, почасти винен був у цьому й сам Шевченко, бо перше видання «Гайдамаків», як він сам казав, «вийшло без пуття»: у ньому було багато помилок, розділові знаки зовсім переплутано, так що навіть українцям нелегко було іноді розібрати, що хотів сказати автор, а москвинові, який не зінав української мови, про що казав Белінський, це була справа дійсно нелегка (пор.: Дещо до історії тексту «Кобзаря» Т. Г. Шевченка, Ювілейний Збірник Грушевського, т. II, Київ 1928, стор. 823). Отак «Чигиринський Кобзар» мав за завдання в одного боку повернути Лисенкову його видатки на друк, пашір і т. д., в другого — допомогти в розпродажі «Гайдамаків». Інакше годі зрозуміти, чому Лисенков оправляв обидві книжки разом, а не розпродував їх нарізно, маючи другу з них готову для книгарських полицець.

Дозвіл на видання «Чигиринського Кобзаря» дала царська цензура 12 лютого 1843 р.

II.

Навва «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки», що нею затитуловане друге видання «Кобзаря» в 1844 р., походить від Шевченка, як теж і означення в піднаголовку, що це «дvi поеми» українською мовою. З цього найзагальніший висновок, що поет хотів зв'язати друге видання своєї книжки з назвою столиці козацької України й що вважав «Кобзаря» за одноцільну «поему», не за збірку віршів, за таку поему, що її можна протиставити цілісно «Гайдамакам».

Місто Чигирин на Київщині над річкою Тясмином засноване досить пізно, бо в кінцем XVI. ст., зацвіло вповні в часах Хмельниччини, коли то великий гетьман зробив його своїм осідком і підніс до столиці Козацької Держави в 1648. р. Столицею був він рівно 30 літ до 1678. р., коли то після упадку гетьмана Петра Дорошенка витримав дві облоги в боку турків, і вкінці був зовсім зруйнований. Згодом відбудовано його, й за часів Шевченка був повітівим містом Київської губернії. Як незначне провінційне місто, нічим не нагадував він назверх на давню свою славу столиці українських гетьманів. І ось у Шевченка повстає намір за всяку ціну зберегти й відновити цю славу «святого» козацького Чигирина, славу, що зв'язана в одною з найбільш героїчних діб історії України, славу, що її приспала невідрядна дійсність Шевченкової сучасності.

Ось як зачинає він п'яту пісню «Гайдамаків» — «Свято в Чигрині»:

Гетьмани, гетьмани! Якби то ви встали, —
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не шінали

Козацької слави убогих руїн!
Базари, де військо, як море, червоне,
Перед бунчуками, бувало, горить,
А ясновельможний на воронім коні—
Блісне булавою — море закипить...

Та хоч це все минулося, каже він далі, та про те «ну, хоч глянем на Чигирин, колись то козачий». І ось від Чигирина каже він початися гайдамацькому рухові. Дух вольної козацької столиці мав витати над визвольницькими змаганнями гайдамаків, і тому вони вібралися круг нього святити зброю:

Кругом святого Чигрина
Стане сторожа в того світу,
Не дастъ святого розвинать.
А ви Україну ховайте:
Не дайте матері, не дайте
В руках у ката пропадать.
Од Конашевича і досі
Пожар не гасне, люде мрутъ,
Конають в тюрмах, голі, босі...
Діти нехрищені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата...
Краю козацького краса,
У ляха в'яне, як перш мати,
І непокритая коса
Стидом січеться; карі очі
Гаснуть в неволі; розкуватъ
Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромиться конатъ
В ярмі у ляха... Горе, горе!
Молітесь, діти!...»
кличе благочинний гайдамаків.

Ще сильніше й виразніше підкреслює Шевченко рівницю між минулим і сучасним Чигирина у вірші п. в. «Чигирин», що повстав якраз у часі видавання й, можливо, остаточного

оформлення наголовку для другого видання «Кобзаря». Тоді зродився напевно принайменше задум цього твору, датованого 19. II. 1844 р. в Москві¹. — Поет звертається в цьому вірші до Чигирина з сумним ствердженням, що «все на світі гине» й у зв'язку з цим і його «святая слава», як столиці козацької України, «як пилина, лине за вітрами холодними, в хмарі пропадає». Про Чигирина у Шевченкові часи ніхто слова не промовить, ніхто й не покаже, де стояв, чого стояв...

За що боролись ми з ляхами?
За що ми рівались з ордами?
За що скородили списами
Татарські ребра? Засівали,

І рудою поливали,
І шаблями скородили.
Що ж на ниві уродило?
Уродила рута, рута,
Волі нашої отрута.

Сучасне Шевченкові українське покоління нездорове, саму ж Україну обсіли гадюки-вороги, окрім ж жидов², що сповила собою Чигирина. Він, як і вся Україна, спить і встане разом, як «стане правда на сім світі». І саме Шевченко, втративши впovні віру в можливість пробудити Чигирина і всю Україну своїм словом до нового життя серед тодішнього українського суспільства, вірить у те, що його слова-слової про минуле Чигирина, про святу його козацьку славу війдуть колись в пiзнiших поколiннях:

¹ Пор. вiчерiну iнтерпретацiю цього вiрша в Ст. Смаль-Стоцького, „Чигирина“. Т. Шевченко Інтерпретацiї, Варшава 1934, стор. 18-31.

Може, війдуть і виростуть,
Ножі обоюдні
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Ковацької тії крові,
Чистої, святої!...

Ось такі думки й почуття великої сили слів-слів про світле минуле України та її козацької столиці Чигирина панували в свідомості поета в добу приготування до виходу другого видання «Кобзаря» в 1844. р. «Чигиринський Кобзар» мав змалювати в супільному циклі внутрішнього поєднання постаттю кобзаря-сівця, якого присутність відчувається у кожному творі цього циклу, колишню славу України, силу й волю, і теперішню неволю, занепад і руїну», пише проф. Л. Білецький (Кобзар, ювілейне видання, Прага 1941, стор. 143). Нічого дивного, що поет рішився назвати цього «Кобзаря» «чигиринським», тобто таким, що не має нічого спільного з сучасною йому дійсністю в Україні, як теж і в Чигиринах, «повитим жидовою». Ця друга дійсність, це дійсність козацької романтики, це дійсність минулих поривів і слави, це свята «чигиринська» дійсність козацької України. Вона живе в найсвіжіших кольорах в його душі, він відчуває її повнотою свого великого серця й супроти невідрядної сучасності не остається йому нічого іншого, як шукати заспокоєння в світлому минулому. Вповні зрозумілими стають нам тоді поетові слова з вступу до «Гайдамаків»:

Я не одинокий, є з ким в світі жити!
У моїй хатині, як в степу безкрайм,
Ковацтво гуляє, байрак гомонить...

Він не сам, бо в його уяві живе славна минувшина Козаччини, живе й вабить до себе з тим більшою силою, що менші славною стає його сучасність.

... Думи прокляті
Рзвуться душу запалити,
Серце розірвати.
Не рвіть, думи, не паліте!
Може, верну знову
Мою правду беаталану,
Мое тихе слово.

(Чигирин)

«Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» мали бути уже цим поетовим словом. сто літ тому.

ЯР. РУДНИЦЬКИЙ.

ЧИГИРИНСКІЙ КОБЗАРЬ

и

ГАЙДАМАКЫ.

ДВѢ ПОЭМЫ НА МАЛОРОССІЙСКОМЪ ЯЗЫКѢ,

T. Г. Шевченко.

Новоє Издание.

Съ Кортиною.

Пишовъ Кобзарь по улицѣ—
Съ журбы якъ заграе!
Кругомъ хлопци на впрмежки,
А якъ вымовле:
„Нехай буде оттакичамъ!“

САНКТ-ПЕТЕРВУРГЪ.

—
1844.

I.

Дўми мої, дўми мої,
Ліхо мені з вами!
Нáшо стáли на папéрі
Сумнýми рядáми?...

6 Чом вас вітер не розвíяв
В степу, як пилíну?
Чом вас ліхо не приспáло,
Як своєй дитíну?...

Бо вас ліхо на світ на смíх породíло,
10 Поливáли сльози... чом не затопíли,
Не вýнесли в мóре, не розмíли в полі?...
Не питáли б люді — щó в мéне болíть?
Не питáли б, вá що проклинаю дóлю,
Чого нужú світом? — «Нíчого робítъ»
15 Не скázали б на смíх...

Квіти мої, діти!
Нáшо вас кохáв я, нáшо доглядáв?
Чи заплáче сérце однó на всім світі,
Як я з вами плáкав?... Може і вгадáв...

20 Може нáйтесья дívóче
Сérце, кáрі очі,
Що заплáчуть на сі дўми —
Я більше не хóчу...
Однú сльзову з очéй кáрих,
25 І... пан над панáми!...
Дўми мої, дўми мої!
Ліхо ж мені з вами!...

За кáрі оченята,
За чóрні бróви
30 Сérде рвáлося, сміялось,

- Виливáло мóву,
Виливáло, як умíло,
За тéмній нóчі,
За вишнéвий сад зелéний,
26 За лáски дívóčí...
За степí, та за могíли,
Що на Україні,
Сéрце млíло, не хотíло
Спíвáти на чужíjní....
- 40** Не хотíлось в снíгú, в лíсí,
Ковáцьку громáду
З булавáми, в бунчукáми
Збирáть на порáду...
Нехай дúші козáцькí
- 46** В Україnі витáють –
Там широкó, там вéсело
Од краю до краю....
Як та вóля, що минúлась,
Днíпр ширóкий – мóре,
- 50** Степ і степ, ревутъ порóги,
І могíли – гóри, –
Там родýлась, гарцювáла
Ковáцькая вóля;
Там шляхтою, татáрами
- 56** Засіváла пóле,
Засіváла трúпом пóле,
Пóки не ости́ло...
Ляглá спочítъ... а тим часом
Вýросла могíла,
- 60** А над нéю Орéл чóрний
Стóрожем лíтáє
І про нéї дòбрим людям
Кобзарí спíвáютъ,
Все спíвáютъ, як дíялось,
- 66** Слíпі неборáки, –
Бо дотéпнí... А я,... а я
Тíлько вмíю плáкатъ,
Тíлько слýбзи за Україnу,...

А слова — немає...

70 А за лихо — Та цур йому!
Хто його не знає!....

А зато, тсы, що дівиться
На людій душою
Пекло йому на сім світі,

78 А на тім...

Журбюю

Не наклічу собі долі,
Коли так не маю.

Нехай алідні живуть трій дні —

80 Я іх заховяю,
Заховаю змію люту
Кільо свого серця,
Щоб ворогі не бачили,
Як ліхко смішуюся...

86 Нехай думка, як той ворон,
Літає, та кряче,
А серденько соловейком
Щебече, та плаче
Нишком — люди не побачуть,

88 То я не засмішуюся...
Не втирайте ж мої слізки,
Нехай собі ллються,
Чуже піле поливають

Що дній і що ніч,

98 Поки попі... не засиплють
Чужим піском очі...
Отаке-то!... А що робити!
Журба не поможе.

Хто ж сироті завидує —
100 Карай тогі, Боже!

Думи мої, думи мої,

Квіти мої, діти!

Виростав вас, доглядав вас —

Де ж мені вас діти?...

108 В Україну ідти, діти!

- В нашу Україну,
Попідтінню, сиротами,
А я — тут вагіну.
Там найдете щире серце
110 I слівно ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще, може, й славу...
- Привітай же, моя неніко!
Моя Україно!
- 115 Моїх діток нерозумних,
Як своє дитину!

— * —

II.

ПЕРЕБЕНДЯ

Перебéндя старýй, слíпýй —
Хто його не знає!
Він усюди вéштається,
Та на кóбай грáс, —

6 А хто грáс, тогó знають
І дáкують люді:
Він ім тýгу розгáняє.
Хоть сам свíтом нýдить.
Пошіткíнно сíромáха

10 І дніóс й ночує,
Немá йому в свíті хáти;
Недóля жартує
Над старóю головóю, —
А йому байдúже:

15 Сáде собí, заспíвáє —
«Ой, не шуми, лúже!»
Заспíвáє, та й вгадáє,
Що він сиротíна,
Пожúриться, посумує,

20 Сíдячи пíд тýном.

Отакíй-то Перебéндя,
Старýй, та химéрний:
Заспíвáє про Чáлого,
На Гбрлицю звéрне;

25 З дíвчáтами, на вýгонí,
Грýдя та весnýнку,
А у шинку в парубkáми
Сéрбина, Шинkáрку;
З жонáтими на бенkéti

30 (Де свекrúха вláя),

Про тополя — лиху́ долью,
А пótім — У гáю;
На бавáрі про Лáзаря;
Абб, щоб té знали,
35 Тáжко, вáжко заспíвáс,
Як Сíч руйнували. —
Отакий-то Перебéндя,
Старый, та химéрний:
Заспíвáс — засмітьсяя,
40 А на слíвни звéрне.

Вíтер вíс, повівáс,
По полью гуляе —
На могýлі кобзár сидить,
Та на кóбзі грáс;
45 Кругом йóго степ, як мóре
Ширóке, синíс,
За могýлою — могýла,
А там — тíлько мрíс. —
Бíлий ус, старý чупрýну
50 Вíтер розвíváс,
То приляже, та послúха,
Як кобвáр спíвáс,
Як сérце сміється, слíші очі плáчутъ —
Послúха,... повíс...

Старýй заховáвсь
В степу на могýлі, щоб нíхто не бáчив,
Щоб вíтер по полью слова розмахáв,
Щоб люди не чули — бо то Бóже слóво,
То сérце по вóлі в Бóгом розмовля,
60 То сérце щебéче Господнюю слáву...
А думка край свíта на хмáрі гулá
Орлóм сивокrýлим лítáс, ширяе,
Аж нéбо блакýтне ширóкими б'є,
Спочíне на сónці, йогó запитáс —
65 Дé воно ночує? — Як воно встас? —
Послúхає мóре, щó воно говорить? —
Спитá чорну гору — чого ти nímá? —

І ви́ову на нéбо, бо на землі гóре,
Бо на ій, широкій кутóчка немá

- 70 Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Щó мóре говорить, дé сónце почúє —
Його на сім світі ніхтó не прийmá:
Одін він між нýми, як сónце висóке;
Його знають люди — бо носить земля....

- 76 А якбí почули, щó він, одинокий,
Співá на могíлі, з мóрем розмовля —
На Бóжес слóво вонí б насміялись,
Дурníм би назвáли, од сéбе б прогнали:
Нехáй понáд мóрем, скавáли б, гуля!

- 80 Дóбре есý, мíй кобzáрю!
Дóбре, бáтьку, рóбиш,
Щó співати, розмовляти
На могíлу хóдиш!
Ходí собí, мíй гóлубе,

- 85 Пóки не заснúло
Твóє сérце, та виспíвуй
Щоб люди не чúли:
А щоб тебе не цурáлись —
Потурáй ім, бráте!...

- 90 Скачí, вráже, як пан кáже —
На té він багáтий. —

Отакýй-то Перебéндя,
Старíй, та химéрний:

Заспіває весíльної,

95 А на журбúзвéрне.

III.

ТОПОЛЯ

По дібробі вітер віє,
Гуляє по полью,
Край дороги гнє тополю
До самого дблу. —

6 Стан високий, лист широкий
Нáцо зеленіс?
Кругом полье, як те мбрé
Широке, синіс.
Чумак ідé, подівиться

10 Та й голову схíлить,
Чабан вранці в сопілкою
Сяде на могилі,
Подівиться — сérде нýс:
Кругом ні биліни: —

15 Одна, одна, як сирота
На чужині, гýне!

Хто ж викохав тонку, гнучку
В степу погибати?

20 Постривайте — все розкажу.
Слухайте ж, дівчата!

Полюбила чорнобрíва
Козака дівчину.

Полюбила — не спинила:
Пішов — та й загинув....

25 Якби внала, що покінє,
Булá б не любила;
Якби внала, що загінє —
Булá б не пустіла;
Якби внала — не ходила б
30 Пізно за водбою,

Не стояла б до півночі
З мілім під вербю;
Якби знала!...

I то ліжо —

- 85 Попереду знати,
Щó нам в світі зострінеться....
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю!....
Само сérце знає,
- 60 Кого любить: нехай в'янє,
Пóки вакопають, —.
Бо не довго, чорнобрíви!
Кáрі оченята,
Біле лíчко червоніє —
- 45 Не довго, дівчата!
До пôлудня, та й зав'янє,
Броби полиняють —
Кохáйтесь ж, любíтесь,
Як сéрденко знає.
- 60 Зашебéче соловéйко
В лúзі на калýні,
Заспíváє ковáченъко,
Хóдя по долýні, —
Спívá собі, пóки вíйде
- 55 Чорнобрíва в хáти —
А він І запитáє:
— Чи не бýла мати? —
Стáнуть собі, обíймуться —
Спívá соловéйко:
- 60 Послúхають, розíйдуться,
Обіє радéнькі....
Ніхтó того не побáчить,
Ніхтó не спítáє:
— Дé ти булá, щó робýла? —
- 65 Самá собі знає...
Любíлася, кохáлася,
А сéрденъко мліло —

- Вонó чу́ло недóленьку,
А сказáть не вмíло;
- 70 Не сказáло — осталася,
День і нíч воркúє,
Як голубка без голуба,
А нíхтó не чу́...
- Не щебéче соловéйко
- 75 В лúві над водбю,
Не спíвáс чорнобрíва,
Стóя пíд вербóю,
Не спíвáс, — як сиротá,
Бíлим свíтом нýдить;
- 80 Без мýлого бáтько, ма́ти,
Як чужíй люди; .
Без мýлого сónце свíтить,
Як вóрог смíється,
Бéз мýлого скрíзь могíла,...
- 85 А сéрденько б'ється!

- Минúв і рíк, минúв дру́гий —
Козакá немáс:
Сóхне вонá, як квíточка;
— Нíхтó не питáс:
- 90 — Чогó в'янеш, мо́я дónю? — ...
Мáти не спитáла,
За старóго, багáтого
Нýщечком една́ла.
— Ідí, дónю, jáже ма́ти,
- 95 Не вíк дíвувáти!
Він багáтий, одинóкий,
Бýдеш панувáти. —
— Не хóчу я панувáти,
Не пíдý я, мáмо!
- 100 Рушникáми, що придба́ла,
Спустí менé в яму;
Нехáй попí заспíва́ютъ,
А дружкí поплáчутъ —

Лéгше менí в труні лежáть,
105 Як його побачить. —

Не слúхала старá máти,
Робýла, що знала —
Все бáчила чорнобрýва,
Сóхла і мовчáла.

110 Пíшлá вночí до ворóжки,
Щоб поворожýти —
Чи довго їй на сíм свíті
Без мýлого жýти?...
— Бабýсенько, голубóнько,

115 Сérце моé, нéнько!
Скажí менí щíру прáвду —
Дé мýлій-сердéнъко?
Чи жив-здорóв, чи він любítъ?
Чи забúв-покинув?

120 Скажí менí — дé мýлій?
Край свíта полíну!
Бабýсенько, голубóнько!
Скажí, колí знаëш....
Бо видаé менé máти

125 За старóго зáмíж.
Любítъ його, мой сýза!
Сérце не навчýти:
Пíшлá б же я утопíлась —
Жаль дýшу згубítъ....

130 Колí не жив чорнобрýвий,
Зробí, мой пташко!
Щоб додóму не вернúлась....
Тáжко менí, тáжко!
Там старýй жде з старостáми...

135 Скажí ж мою dóлю. —
— Дóбре, дóню! Спочíнь трóшки, —
Чинí ж мою вóлю
Самá колíсь дíвуvalа —
Тéс лíхо знаю;

140 Минúлося — навчíлася:

- Лібдям помагаю.
 Твою доля, мої доню!
 Позаторік внала,
 Позаторік і віллячка
 146 Для того придала. —
 Пішла стара, мов каламар,
 Достала з поліці.
 — Ось на тобі сього діва.
 Підій до криниці;
 150 Пóки півні не спвалі,
 Умáйся водою,
 Вíпий трóшки сього вілля,
 Все ліхо вагоїть.
 Вíп'єш — біжі, яко мобга;
 155 Щó б там ні кричало,
 Не оглянься, пóки стáнеш
 Аж там, де прощаєш.
 Одпочинеш; а як стáне
 Місяць серед неба,
 160 Вíпий ще раз; не приде —
 Втрéте віпити трéба.
 За перший раз, як за той рік,
 Бúдеш ти такою;
 А за другий, серед стéпу
 165 Тýпне кінь ногбою —
 Коли живий ковáченко,
 То вáраз прибúде.....
 А за трéтій, мої доню,
 Не питай, щó буде.....
 170 Та ще, чуєш, не христýся —
 Бо все пíде в вóду....
 Тепér же йди, подивýся
 На торішню врóду. —
- Взяла вілля, поклонйлась,
 175 — Спасибі, бабусю! —
 Вийшла з хати — чи йти, чи ні?...
 Ні! вже не вернýся! —

- Пішлá.... Змýлась, напилáся,
 Побíгла, та й стáла,
 180 Вдру́ге, втрéтс, та мов сónна
 В степу́ заспівала:
- «Пláвай, плáвай, лебéдонько!
 По сýньому мóрю —
 Ростý, ростý, топóленько!
 185 Все вгóру, та вгóру,
 Ростý тонкá, та висбóка,
 До сámої хмáри, —
 Спитáй Бóга, чи дíждúся,
 Чи не дíждú пáри?
 190 Ростý, ростý, подивíся
 За сýнєс мóре —
 По тíм бóці — моя дóля,
 По сíм бóці — гóре.
 Там десь мýлий, чорнобрíвий
- 195 По полю гуляє,
 А я плачу, лítá трáчу,
 Йогó виглядаю.
 Скажí йому́, мое сérде!
 Що сміються люди,
- 200 Скажí йому́, що вагíну,
 Колý не прибúде!
 Менé мати самá хóче
 В зéмлю заховáти....
 А хто ж іf голóвоньку
- 205 Бýде доглядáти?
 Хто догляне, розвитáє,
 На стárість помóже!
 Мáмо моя!... Дóле моя!...
 Бóже мýлий, Бóже!...
- 210 Подивíся, топóленько!
 Як немá, заплáчеш,
 До схíд сónця, ранісінько,
 Щоб нíхтó не бáчив....

Ростій ж, сéрце-тополенько,
216 Все вгóру, та вгóру;
Плáвай, плáвай, лебéдонько!
По сýньому мóрю.»

Такý пíсню чорнобрýва
В степú васпíвáла....
220 Зíлля дýва наробíло —
Топóлею стáла,
Не вернúлася додóму,
Не дíждала пáри —
Тонкá, тонкá, та висбóка,
225 До сáмої хмáри.

По дíбрóві вíтер вíс,
Гулýє по пóлю,
Край дорóги гне топóлю,
До сáмого долу.

IV.

ДУМКА

Нáшо менí чóрні бróви,
Нáшо кáрі óчі,
Нáшо лítá молодíй,
Весéлі, дívóčí!...
6 Лítá моf молодíй
 Máрно пропадають,
 Óчі пláчутъ, чóрні бróви
 Од вíтру линяють;
 Сérце в'ýне, нýдить свíтом,
10 Як птáшка без вóлі —
 Нáшо ж менí красá моý,
 Колý немá dólí!
 Táжко менí сиротóю
 На сíм свíті жýти —
15 15 Своf люди як чужíj,
 Hí в kím говорýti;
 Nemá komú rozwítati —
 Чого пláчутъ óchí?
 Nemá komú rozkazáti —
20 Чого сérце хóче,
 Чого сérце, як голубка,
 День i níč vorkuє; —
 Níxto його не питáš,
 Не внас, не чýс.
25 Чужíj люди не спитáють —
 Ta i náшо питáти!
 Nexái pláche сиротína,
 Nexái лítá trátity! —

Плач же, сérде! Плáчте, бчі!
80 Пóки не васнúли,
Голоснáше, жалібнáше,
Щоб вітрý почúли,
Щоб понеслý, буйнéсенькí,
За сýнсс мóре
85 Чорнявому, врадлýвому,
На лóтес гóре!

—————*————

ДО УКРАЇНСЬКОГО ПИСАКИ

- Б'ють пороги, місяць сходить,
 Як і пέрше сходив —
 Немá Січі, пропа́в і той,
 Хто всім верховóдив,
 6 Немá Січі — очерéти
 У Дніпра питáють:
 «Дé-то наші дíти дíлісь?
 Дé воні гуляють?»
 Чайка скýглиць, літаючи,
 10 Мов за дíтьми плáче,
 Сónце грíє, вітер віс
 На стегú ковáчм.

- На тім степú скрізь могáли
 Стóять, та суму́ють —
 15 Питáються у бýйного:
 «Дé наші пану́ють?
 Дé пану́ють, бенкету́ють?
 Дé ви забарýлись?...
 Вернітесь! — Дивітесь,
 20 Житá похилíлись,
 Де пásлися вáші кóні,
 Де тýрса шуміла,
 Де кров ляха, татáрина
 Мóрем червонíла —
 25 Вернітесь! «—
 «Не вéрнуться!»¹ —
 Загулó, сказáло

¹ Рядки 26—44 викреслені царською цензурою, в оригіналі 1844 точковаші.

Сйнє мбре. — «Не вéрнутся,
Навіки пропали!»

- 30 Правда, мóре, правда сйнє!
Такáя їх дóля:
Не вернуться сподівані,
Не вéрнеться вóля,
Не вéрнуться запорóжці,
- 36 Не встáнуть гетьмáни,
Не пскýкть Україну
Че́хесві жупáни.
Обірвáна, сирстсю
Псéад Дніпро́см плáче;
- 40 Тíжко-зéжко сиротýні,
А віхтó не бáчиль...
Тíлèко єорог, що сміéться...
Смíйся, лютий вráже!
Та не дúже, бо все гíне, —
- 46 Сláва не поля́же;
Не поля́же, а розкáже,
Що діялось в світі,
Чиáя правда, чиáя крýвда,
І чиí ми дíти. —
- 50 Наш завзя́тий Головáтий
Не вмре, не вагíне:
От де, люди, наша слáва,
Сláва України, —
Без зблota, без камéню,
- 55 Без хýтрої мóви,
А голоснá, та правдýва,
Як Гóспода слóво... —

Чи так, бáтьку-Отáмане?

Чи прáвду спíвáю? —

- 60 Ex, якбý то... Та щó й кавáть! —
Кебéти не маю.
А до тóго — Мосжбвщина¹,

¹ Рядки 62—63 викresлені царською цензурою, в оригіналі 1844 точковані.

Кругом чужі люди.

— Не потурай! — може скажеш —

66 Та що з того буде?

Насміються на псалом той,

Що віллю слозами,

Насміються!... Тяжко батьку!

Жити з ворогами!¹

70 Поборовся б, і я, може

Якби малось сили;

Заспівав би — був голосок, —

Та позички з'али...

Отаке то ліхко тяжке

75 Батьку ти мій, друже!

Блужу в снігах, та сам собі:

«Ой не шумай, луже!»

Не втну більше — а ти, батьку!

Як сам здоров знаєш,

80 Тебе люди поважають,

Добрий голос маєш —

Співає же ім, мій голубе!

Про Січ, про могили —

Коли яку насыпали,

85 Кого положили,

Про старину, про те діво,

Що булоб, минуло:

Утий, батьку! щоб нехотя

На ввесь світ почули,

90 Що діялось в Україні,

Зашо погибала,

Зашо слава козацькая

На всім світі стала!

• • • • • • • • • •

• • • • • • • • • •

Утий, батьку, брле сизий!

95 Нехай я заплачу,

¹ Рядок 69 та останні три слова 70 рядка закреслені царською цензурою, в оригіналі 1844 точковані.

Нехай свою Україну
Я щé раз побáчу,
Нехáй щé раз послúхаю,
Як тe мóре gráс,
100 Як дíвчина пíд вербóю
Грýц я васпíвáс;
Нехáй щé раз усміхнéться
Сéрце на чужýні,
Пóки лáже в чужý зéмлю,
105 В чужýй домовýні!

VI.

ІВАН ПІДКОВА

В. І. Штернбергу

I.

Булó колýсь в Україні, —
Ревíли гармáти;
Булó колýсь — запорóжцí
Вмíли панувáти,

6 Панувáли, добувáли
І слáву, і вóлю —
Минúлося — остáлися
Могýли по пóлю.
Високí тí могýли,

10 Де ляглó спочýти
Козáцькес бíле тíло,
В китáйку повýте;
Високí тí могýли, —
Чорнíють, як góри,

15 Та про вóлю нýшком в пólі
З вíтрами говóрять;
Свíдок слáви, дíдівшина
З вíтром розмовляє,
А внук кóсу несé в рóсу,

20 За нýми спíвáс.

Булó колýсь в Україні —
Лýхо танцювáло,

Журбá в шýнку мед, горíлку
Поставцém кружáла,

25 Булó дóbre колýсь жýти.

На тій Україні —
А вгада́ймо, може сérде
Хоч трóшки спочýне.

2.

- Чóрна хмáра з-за Лимáну
30 Нéбо, сónце крýє,
Сýнє мбрé звíрюкою
То стóгне, то вíє,
Днíпра гýрло затопýло....
— А нýте, хлоп'ята,
36 На байдакý! Мóре грáє —
Ходíм погуляти! —

Вýсипали запорóжцí,
Лимáн човní вкýли.
«Гráй же, мóре!» васпíвáли,
40 Запíнились хвилí,
Кругом хвýлі, як тí гóри, —
Нí землí, нí нéба.
Сérце млíє, — а козакáм
Того тíлько й трéба, —
46 Пливутъ собí, та спíваютъ;
Рибалка лítáє,
А попéреду Отáман
Ведé, кудý внає;
Похожáє вадóвж байдáка,
50 Гáсне люлька в рótí;
Поглядáє сюдý-тудý —
Дé-то буть робótí?
Закрутýвши чóрні ýси,
За ýхо чупрýну,
56 Підняв шáпку — човní стáли.
— Нехáй вóрог гýне!
Не в Синóпу, Отáмани,
Панбве-молóдцí!
А у Царгráд, до султáна

- 60 Пойдемо в гости. —
— Добре, батьку-Отамане! —
Кругом заревіло.
— Спасибі вам! — Надів шапку.
Зніову закипіло
65 Синє море. Вздовж байдака
Зніову похожає
Пан Отаман, та на хвіллю
Мовчики поглядає.

———— * ———

VII.

ТАРАСОВА НІЧ

На розп'утті кобзár сидítъ,
Та на кóбзі грáс,
Кругом хлóпцí, та дíвчáта,
Як мак розцвítáс.

- 5 Гráс кобзár, приспíвує,
Вимовлý словáми,
Як москалí, ордá, ляхí
Бýлись в козакáми,
Як вбиráлася громáда
- 10 В недíленьку вráнцí,
Як ховáли козáченъка
В зелéнім байráці, —
Гráс кобзár, приспíвує,
Аж лíхо смíється...
- 15 «Булá колíсь Гетьмáнщина,
Та вже не вернéться!
Булó колíсь — панувáли,
Та бíльше не бúдем.
Тí слáви козáцької
- 20 Повíк не забúдем!
Украíно, Украíно!
Нéнько моя, нéнько!
Як вгадáю твою дóлю,
Зав'яне сердéнько!
- 25 Дé подíлось козáчество,
Червонí жупáни,
Дé подíлась дóля-вóля,
Бунчугí, гетьмáни?
Дé подíлося? Згорíло?
- 30 А чи затопíло
Сíнє мóре твоí góри,
Високí могíли?

- Мовчáть гóри, грáє мóре,
Могíли суму́ють,
 85 А над дíтьми коза́цькими
Погáнці пану́ють.
Гráй же, мóре, мовчáть, гóри!
Гуляй, буйний, пóлем.
Плачте, дíти коза́цькі!, —
 40 Такá вáша дóля!¹

- «Встаé хмáра з-за Лимáну,
А дрúгая з пóля:
Зажурíлась Україна —
Такá її дóля!
 45 Зажурíлась, заплáкала,
Як малá дитíна —
Ніхтó її не ряту́є!
Козáчество гýне,
Гýне слáва, бáтьківшина.
 50 Немáб де дíтись,...
Виростáють нехryщені
Коза́цькі дíти,
Кохáються невíнчані,
Без попá ховáють,
 55 Запрóдана жидáм вíра,
В цéрку не пуска́ють!...
Як та гáлич пóле крýє,
Ляхí наліта́ють,
Наліта́ють — немá кому́
 60 Порáдоњки дáти.
Обізвáвся Наливайко —
Не стáло кравчíни!...
Обізвáвсь козáк Павлюга, —
За нéю полýнув.
 65 Обізвáвсь Тарáс Трясíло
Гíркими слъзовáми:

¹ Рядки 15—40 викresлені царською цензурою, в оригіналі 1844 точковані.

«Бідна моя Україно, Стóпстана ляхáми!»

A grid of 30 black dots arranged in 5 rows and 6 columns. The dots are evenly spaced and form a rectangular pattern.

Обізвавсь Тарас Трясйло

- 70 Віру рятувати,
Обізвався орел сізий —
Та й дав ляхам знайти!
Обізвався пан Трясіло:
— А гді журіться!

76 А ходім лиш, пані-брати!
З полякамі биться! —

Вже не три дні, пе три ночки
Б'ється пан Трясіло —
Од Лимана до Трубежу

- 80 Трўпом полье крýлосъ....
Ізнемігся козаченько,
Тáжко важурýвся....
А погáний Конецпольський
Дýже звеселíвся:

85 Зібрáв шляхту всю доку́пи,
Та й нý частувáти!
Зібрáв Тарáс ковáченьків
Порáди прохáти:
— Отáмани-товариши,

90 Братý мої, дíти!
Дáйте мені порáдоњку, —
Щó бўдем робítи?....
Бенкету́ютъ врáжі ляхí,
Нáше безголóв'я!...

95 — Нехай собі бенкету́ютъ,
Нехай на здорóв'я!

¹ Кілька рядків, викреслені царською цензурою, що їх досі не вдалось відновити.

Нехай собі бенкетують,
Пóки сónце вайде —
А ніч-мáти порáду дастъ:
100 Козак ляха знайде! —

Ляглб сónце за горóю,
Зіркí васіяли,
А козакí, як та хмáра,
Ляхів обступали.
105 Як став місяць сéред нéба,
Ревнúла гармáта:
Прокýнулись ляшкí-панкí —
Нíкуди втікати!
Прокýнулись ляшкí-панкí —
110 Та й не повставали:
Зійшло сónце — ляшкí-панкí
Пóкотом лежали.

«Червеною гадíкою
Несé Áльта вісти,
115 Щоб летіли крюкí в поль
Ляшкíв-панкíв істи —
Налетіли чорні крюкí
Ляшéньків будити.. —
Зібралося козачество
120 Бóгу помолітись....
Закрýкали чорні крюкí,
Виймаючи очі, —
Заспівали козаченьки
Пісню тій иочі, —
125 Тій иочі кривáвої,
Що слáвою стáла
Тарáсові, козачству,
Ляхів що приспáла. —

Над рíчкою, в чýстім поль,
130 Могила чорнів:
Де кróв текла козацькая,

Травá веленіе.

Сидіть борои на могилі,

Та з голоду крáче —

135 Згадá ковáк Гетьмáнщину,
Згадá, та й заплáче¹.

Умбук кобзár, сумýючи —

Щось руки не грають!...

Кругом хлóпці та дíвчáта

140 Слізонькý втиráють....

Пішóв кобзár по ýлицí —

З журбý як загráє!

Кругом хлóпці навпрýсíдки,

А він вимовляє:

145 «Нехáй будé отáкечки!

Сидіть, дíти, у зáпíчку,

А я, з журбý, та до шýнку,

А там найдú свою жíнку,

Найдú жíнку, почастýю,

150 З ворóженьків покепкую.»

¹ Рядки 135—136 викреслені царською цензурою.

VIII.

КАТЕРИНА

В. А. Жуковському на пам'ять 22-го квітня 1838 р.

I.

Кохáйтесья, чорнобрíві!
Та не з москалями, —
Бо москалі — чужí люди,
Рóблять лíхо з вáми.

- 6 Москаль любить жартуючи;
Жартуючи кíне,
Пíде в свою Москóвщину,
А дíвчина гíне...
Якбí самá, ще б нíчого,
10 А то й старá мати,
Що родíла на свíт Бóжий,
Мýсить погибáти;
Сéрце в'яне, співаючи,
Колí внас, зáщо;
15 Люди сéрця не спитáють,
А скáжутъ «ледáшо!»....
Кохáйтесья ж, чорнобрíві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужí люди,
20 Сміються над вáми.

- Не слúхала Катерíна
Нí ба́тька, нí нéньки —
Полюбíла моска́лика,
Як внало сердéнько,
25 Полюбíла молодóго,
В садóчок ходíла,
По́ки себé, свою дóлю
Там занапастíла. —

- Клі́че ма́ти вече́ряті,
30 А до́нька не чу́є;
Де жарту́є з моска́ликом,
Там і ваночу́є...
Не дві но́чі кáрі бчі
Любо цілува́ла,
35 Пóки слáва на все селó
Недобрая стáла.
Нехáй собі алі́ люди
Щó хотáть, говóрять, —
Вона лю́бить, і не чу́є,
40 Що вкráлося góре:
Прийшлý ві́сти недобrі —
В похóд ватрубы́ли,
Пішов моска́ль в Турéччину...
Катrúсю накrýли.
45 Не вчúлася, та й байду́же,
Що косá покrýта!
За мýлого, як спíвáти,
Любо й потужýти.
Обіща́вся чорнобрíвий,
50 Колí не загíне,
Обіща́вся верну́тися —
Тодí Катерíна
Буде собі москóвкою,
Забúдеться góре, —
55 А пóки-що, нехáй люди,
Що хотáть говóрять —
Не жúриться Катерíна!...
Слізоњкý втира́є,
Що дíвчáта на улицí
60 Без неї спíвáють.
Не жúриться Катерíна? —
Вмі́ється сльозбю,
Вíзьме ві́дра опíвночі,
Пíде за водбю,
65 Щоб ворогí не бáчили,
Прайде до криниці,

- Стáне собí шід калийну,
 Заспівáє Грыця,
 Виспівує, вимовляє,
 70 Аж колý не плаче,
 Вернúлася — і радéнька,
 Що нíхто не бáчив.
 Не журíться Катерýна? —
 I гáдки не más!
 75 У новéнкій хустýночцí
 В вíкнó виглядáє,
 Виглядáє Катерýна...
 Минуло пíв рóку,
 Занудýло кóло сéрця,
 80 Заколóло в бóку,
 Невdúжає Катерýна,
 Лéдве, лéдве дýше,...
 Вýчуняла, та в зáпíчку
 Дитýну колýше,
 85 А жíночкí лíхо давóнять,
 Мáтерí глуаўуть,
 Що москалí вертаўся,
 Та в нéї начу́ютъ.
 — В téбе дочká чорнобрýва,
 90 Та щé й не сdiна,
 А муштрúє у зáпíчку
 Москóвського сýна....
 Чорнобрýвого придбáла, —
 Мáбуть, самá вчýла! —
 95 — Бодáй же вас, цокотúхи!
 Та влýдні побýли! —
 Як ту матíр, що вам на смíх
 Сýна породýла¹.

Катерýно, сéрце моé!
 100 Лýшенько з тоббю!

¹ Рядки 97—98 викresлені царською цензурою, в оригіналі 1844 точковані.

Дé ти в світі подінешся
З малýм сиротбю?
Хто спітáє, привітáє,
Без мýлого, в світі?
105 Бáтько, ма́ти — чужí люди,
Тáжко з нýми жýти!

Вíчуняла Катерýна,
Одсúне кватýрку,
Поглядáє на ýлицю,
110 Колýше дитýнику,
Поглядáє — немá, немá!
Чи то ж i не бýде?...
Пíшлá б в садóк поплáкати,
Так дíвляться люди.
115 Зайде сónце — Катерýна .
По садóчку хóдить,
На рýченъках нóсить сýна,
Очýці повóдить:
— Отут на мýштру виглядáла,
120 Отут розмовляла,
А там... а там... сýну, сýну! —
Та й не доказáла...
Зеленýють по садóчку
Черéшні, та вýшні,
125 Як i пérше вихóдила,
Катерýна вýйшла,
Вýйшла, та вже не спíвáє,
Як пérше спíвáла,
Як москалý молодóго
130 В вишníк дожидáла,
Не спíвáє чорнобрýва,
Кленé свою дóлю,
А тим чáсом, ворóженъки
Чýнять свою вóлю,
135 Куþть рíчі недóбрí.
Шó має робýти! —
Якбý малýй-чорнобрýвий —

- Умів би спиніти.....
 Так далéко чорнобрýвий —
- 140 Не чус, не бачить,
 Як ворогі сміються Ій,
 Як Катрúся плаче.
 — Мóже вбýтий чорнобрýвий,
 За тýхим Дунáєм!....
- 145 А мóже вже в Москóвщині
 Другую кохáє! —
 Нí! чорнýвий не убýтий —
 Він живýй, здорóвий! —
 А дé ж нáайде такí бчí,
- 150 Такí чóрні бróви?
 На край свíта, в Москóвщині,
 По тíм бóці мóря,
 Немá нíдé Катерýни —
 Та вдалáсь на góре —
- 155 Вмíла мати бróви дáти,
 Кáрі оченята,
 Та не вмíла на сíм свíті
 Щáстя, дóлі дáти,
 А без дóлі бíле лýчко,
- 160 Як квítка на полí —
 Печé сónце, гойдá вíтер,
 Рве всáкий по вóлі....
 Умивáй же бíле лýчко
 Дрíбñими слóзовáми —
- 165 Бо вернúлісь москалики
 Іншими шляхáми.

2.

- Сидíть бáтько в кíнці стóла,
 На рúки схилíвся,
 Не дíвиться на свíт Бóжий,
 170 Тáжко важурýвся,
 Коло йóго старá мати

- Сидіть на ослоні,
 За сльозами лéдве, лéдве
 Вимовляє доні:
 176 — Щó весілля, доню мой!
 А дé ж твой пáра?
 Дé світілка з друженькáми,
 Старостý, бояра?
 В Москóвщині, доню мой!....
 181 Іді ж іх шукáти,
 Та не кажí добрим людям,
 Що є в téбе мати.
 Проклятий час-годінонька,
 Що ти народíлась!
 186 Якбí знала, до схід сónця
 Булá б утопíла —
 Здалáсь тодí ти б гáдині,
 Тepér — москалéві....
 Доню мой, доню мой!
 190 Цвіте мій рожéвий!
 Як ягідку, як пташечку
 Кохáла, ростýла
 На лýшенько.... Доню мой!
 Що ти наробила!.....
 195 Оддячила!.... Іді ж, шукай
 У Москvі свекrúхи,
 Не слúхала річей моїх,
 То іf послúхай.
 Іді, доню, найдí іf,
 200 Найдí, привітáйся,
 Будь щаслива в чужих людях!....
 До нас не вертáйся,
 Не вертáйся, дитя моє!
 З далéкого краю....
 205 А хто ж мою голóвоньку
 Без téбе сковáє?....
 Хто заплаче на́до мнóю,
 Як rідна дитина?....
 Хто посадить на могилі

210 Червону калину!....
Хто, без тёбе, грішиу душу
Поминати буде!....
Доню мой, доню мой!
Дитя моє любе!

215 Іді од нас! —
Лéдве, лéдве

Поблагословіла:
— Бог в тобою! — та як мéртва,
На діл повалілась. —

220 Обізвався старий бáтько:
— Чого ждеш, небóго? —

Заридала Катерíна,
Та бух йому в иоги:
— Прості мені, мій бáтечку!

225 Що я наробыла,
Прості мені, мій голубе,
Мій соколе мýлий! —
— Нехáй тебé Бог прощáє,
Та добрій люди,

230 Молíсь Бóгу, та йди собі —
Мені лéгше буде. —
Лéдве встала, поклонілась,
Вийшла, мóвчки, з хати —
Осталися сиротами

235 Старий бáтько й мати.
Пішлá в садóк у вишнéвий,
Бóгу помолілась,
Взялá землі під вишнею,
На хрест почепіла,

240 Промóвила не вернúся!
В далéкому краю,
В чужú землю, чужí люди
Менé заховáють,
А свої ся крихотка

245 Нáдо мнóю лáже,
Та про дóлю, моé горе,
Чужíм людям скáже....

- Не розкáвуй, голубонько!
 Дé б не заховáли,
 250 Щоб грíшної на сім свíті
 Люди не ваймáли....
 Ти не скáжеш.... Ось хто скáже,
 Що я його мати....
 Бóже ти мíй!.... Лíхо моé!....
 265 Дé менí сковáтись!....
 Зáховáюсь, дитя моé!
 Самá шíд водóю,
 А тý грíх мíй спокýтуєш
 С юдях ~~лроти~~,
 260 Бе забáтченком!....
 Пíшлá селом,
 Пláче Катерýна,
 На головí хустýночка,
 На рукáх дитýна;
 265 Вíйшла в селá, — сérце нýє,
 Навáд подивýлась,
 Покивáла головóю,
 Тá й заголосýла,
 Як топóля, стáла в пólі,
 270 При бýтій дорбí, —
 Як росá та до схíд сónця,
 Покáпали слýови;
 За слýовáми, за гíркýми
 I свíта не бáчить,
 275 Тíлько сýна пригортáє,
 Цíлúє та pláче,
 А вонó, як янгелýтко,
 Нíчóго не внаé,
 Малéнькими ручýцями
 280 Пáзухи шукáє....
 Сíло сónце; в-за дíбрóви
 Нéбо червонíє;
 Утéрлася, повернúлась,
 Пíшлá.... тíлько mré.
 285 В селí дóвго говорýли

Дéчого багáто,
Та не чу́ли вже тих річéй
Нí бáтько, нí ма́ти....

- Огтакé то на сім світі
²⁹⁹ Рóблять людям люди —
Того в'яжутъ, того рíжутъ, —
Той сам себé гúбить, —
А за віщо — Святýй знáє!...
Світ, бáчся, ширóкий, —
³⁰⁰ Та немá дé прихилíться
В світі одињоким:
Тому дóля запрóдала
Од краю до краю,
А другому жтаззла
³⁰⁰ Те, де заховáють.
Дé ж ті люди, дé ж ті дóбрі,
Що сéрце збирáлось
З нýми жýти, іх любýти?
— Пропáли, пропáли! —
- ³⁰⁶ Єсть на світі дóля —
А хто іf внаé!....
Єсть на світі вóля —
А хто іf маé?...
Єсть люди на світі —
³¹⁰ Срíблом, злóтом сáють,
Зда́ться, пану́ють —
А дóлі не зна́ють!
Нí дóлі, нí вóлі!...
З нудьгóю, та гóрем
³¹⁶ Жупáн надіва́ють,
А плáкати — сóром....
Возьмíть срíбло, злóто,
Та бúдьте багáti,
А я возьму слýбзи —
³²⁰ Лíхо вилива́ти....
Затопліо недóлю

Дрібніми сльозами,
Затопчу неволю
Босими ногами, —
825 Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде сердечко
По волі гуляти....

3.

Кричать солови, спить дібрівка,
330 Зіронький сіяють,
Понад шляхом, щиріцею,
Ховрашкій гуляють.
Спочивають добре люди,
Кого що втомило —
835 Кого щастя, кого сльози —
Все нічка покріла,
Всіх покріла темнісінька,
Як діточок мати —
Де ж Катруся пригорнула?
840 Чи в лісі, чи в хаті?
Чи на поль, під коню,
Сина забавляє?
Чи в дібріві, в-під колоди,
Бівка виглядає?....
845 — Бодай же вас, чорні брови,
Нікому не мати,
Коли за вас таке ліхो
Треба одбувати!
А що даліше спіткається?....
850 Буде ліхо, буде!
Зострінеться жовті піскі
І чужі люди,
Зострінеться зима ліота....
А той — чи востріне,
855 Що пізвас Катерину,
Привітав сина?....

З ним забула б чорнобріва
Шляхій, пісکій, горе:
Він, як мати, привітас,
360 Як брат, заговорить....
Побачимо, почусмо!
А побки — спочину,
Та тим часом розпитаю
Шлях на Московщину. —
365 Далекий шлях, паній-братьї!
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як його вгадаю.
Попоміряв і я колись,
370 Щоб його не мірять!
Розказав би про те ліхो,
Та чи то ж повірять!
— Брёше, скажуть, сякий-такий!
(Звичайно, не в очі)
375 А так тільки, псує мову
Та людей морочить. —
Правда ваша, правда люди!
Та я кайдо те знати,
Що слюзами перед вами
380 Буду виливати!...
Нашо воно!... У всякого
І свого чимало, —
Цур же йому!... а тим часом
Кéте лиш кресало,
385 Та тютюну, — щоб, знаєте,
Дома не журілись,
А то ліхо розказувати,
Щоб бридкé приснілось!
Нехай його лихий взъме!
390 Лучче ж поміркую,
Де то моя Катерина
З Івасем мандрує.

- За Кі́євом, та за Дніпро́м,
 Попід тёмним гáсм,
 395 Ідуть шляхом чумáченъки,
 Пúгача спíваютъ;
 Ідé шляхом молодýця, —
 Мýсить бути в прощі.
 Чого ж смутна, невесéла?
- 400 Заплáкані óчі? ^и
 У латаній світлочци,
 На плéчах торбýна,
 В руці цілóк, а на дру́гій
 Заснúла дитýна.
- 405 Зострілася в чумакáми,
 Закрýла дитýну,
 Питáється: — люди добрí!
 Де шлях в Московщýну? —
 — В Московщýну? Оцéй сáмий.
- 410 Далéко, небóго? —
 — В саму Москвú. Христá ráди,
 Даите на дорóгу!
 Берé шагá, аж трýситься —
 Тáжко, його брати!
- 415 Та й на вíщо?.... А дитýна!....
 Вонá ж його мати....
 Заплáкала, шшлá шляхом,
 В Броварýх спочíла,
 Та сýнові за гíркóго
- 420 Медянíк купíла....
 Дóвго, дóвго сердéшная
 Все йшла, та питáла,
 Булó й такé, що й пíд тýном
 З сýном ночувáла....
- 425 Бач, нáшо вдалýся кáрі оченýта —
 Щоб пíд чужýм тýном сльóви виливáть!....
 Отó ж то дивíться, та кáйтесь, дíвчата,
 Щоб не довелóся москаля шукáть,
 Щоб не довелóся, як Кáтря шукáє —
- 430 Тодí не питáйте, вá що люди лáють,

- За що не пускають в хату ночувати,
 Не питайте, чорнобріві, —
 Бо люди те знають,
 Кого Бог кара на світі, —
 425 То й вони карають!
 Люди гнуться, як ті лози,
 Куди вітер віс.
 Сиротині сонце світить,
 Світить — та не гріє....
 430 Люди б сонце заступили,
 Якби мали силу,
 Щоб сироті не світіло,
 Сльози не сушіло....
 А за віщо, Боже мілій!
 435 За що світом нудить?
 Що зробила вона людям?
 Чого хотять люди?
 Щоб плакала!... Серце моє!
 Не плач, Катерино!
 440 Не покажуй людям сльози,
 Терпі до загіну,
 А щоб личко не марніло,
 З чорними бровами,
 До схід сонця, в темнім лісі,
 445 Умийся сльозами,
 Умисься, не побачить,
 То й не вasmіються,
 А сірден'ко одпочине,
 Пóки сльози лдуться.
 450 Отаке то ліхо, бачите, дівчата!
 Жартуючи, кинув Катрύсю москаль.
 Недоля не бачить, з ким й жартувати,
 А люди хоч бачать, та людям не жаль.
 «Нехай, кажуть, гине ледача дитина,
 455 Коли не зуміла себе шанувати.»

Шану́йтесь ж, лю́бі, в недобру годіну
Щоб не довелось москаля шукати¹.

- Дé ж Катрúся блúдить?
Попід тýнню очувáла,
470 Ранéнько вставáла,
Поспíшала в Москóвщину.
Аж — гульк: зимá впáла:
Свýще пóлем заверюха —
Ідé Катерýна
475 У личакáх... лíхо тýжке!
І в однíй свitýnї,
Ідé Кáтря, шкандibáе,
Дýвиться — щось mríс....
Либóнь ідúть москалики....
480 Лíхо!.. сérце mlíс....
Полетíла, вострілася,
Питá — чи немáє
Могó Йváна чорнýвого? —
А тí — «Мы не знаем». —
485 І звичáйно, як москалí,
Сміються, жартуþть:
«Ай, да баба! ай, да наши!
Кого не надуют!» —
Подивíлась Катерýна:
490 — І ви, бáчу, лю́ди!
Не плач, сýну — моé лíхо!
Що бўде, то й бўде!
Підú дáльше — більш ходíла,
А мóже й зостріну,
495 Оддáм тебé, мій гóлубе,
А самá вагíну. —

Ревé, стóгне хуртóвина,
Кбítить, вéрне пóлем;

-- 2 Рядки 462—467 викresленi царською цензурою, в
оригіналі три рядки точковані.

- Стоїть Кáтря сéред пóля,
500 Далá слъсвáм вóлю.
Утомíлась заверюхá,
Дé-де позіхáє:
Ще б плáкала Катерýна,
Та слъз з більш немáє....
- 506 Подивíлась на дитину —
Умýте слъзофю,
Червоніс, як квіточка
Вранці пíд росою....
Усміхнúлась Катерýна,
- 510 Тáжко усміхнúлась,
Кóло сéрця, як гáдина
Чóрна повернúлась;
Кругом, мóвчки, подивíлась —
Бáчить — ліс чорніс,
- 515 А пíд лýсом, край дорóги,
Либонь, курінь мріс.
— Ходíм, сýну! смерка́ється,
Колí пустя́ть в хáту,
А не пустя́ть — то й надвóрі
- 520 Бúдем ночувáти;
Пíд хáтою заночу́єм,
Сýну мíй, Івáне!
Дé ж ти бúдеш ночувáти,
Як менé не стáне?....
- 526 З собáками, мíй сýночку!
Кохáйся надвóрі —
Собáки влі — покусáють,
Та не заговóрять,
Не розkáжутъ, сміючýся....
- 530 З псáми ғesti й пýти!
Бíдна мой голóвонько!
Щó менí робýти!...

Сиротá собáка має свою дóлю.
Мáє дóбре слóво в свíті сиротá;

Йогó б'ють і лáютъ, закуóть в невóлю,
Га нíхтó про мáтір на смáх не спítá.
А Йвáся спítáютъ, заráнне спítáютъ,
Не дадúть до мбви дитýні дожýть.
На кóго собáки на ýлицí лáютъ?
Хто гóлий, голóдний пíд тýном сидýть?
Хто лóбуря вóдить? Чорнýві байстрýта...
Одна йогó доля — чóрні бровенýта,
Га ѹ тих люди вáздрí не дають носить.

4.

Попíд горóю яром, дóлом,

- 545 Мов тí ддý високочóлі,
Дубí в гетьмáнчини стóять.
У яру грéбля, вéрби вряд,
Ставóк пíд крýгою в невóлі
І ополónка — вóду братъ.
550 Мов покотýбо червонíс,
Крíзь хмáру-сóнце зайнялóсь,
Надýвся вíтер; як повíс —
Немá нíчого; скрíзь бíліс...
Та тýлько лíсом загулó¹.

555 Ревé, свýще заверóха,
По лíсú завýло,
Як те мóре, бíле пóле
Сníгом покотýлось.

- 560 Вýйшов з хáти карбíвнýчий,
Щоб лíс оглядíти,
Та дé тобí! Такé лíхо,
Що не вýдно ѹ свíта.
— Егé, бáчу! якá фýга!
Цур же йомú в лíсом,
565 Пíйтý в хáту.... Щó там такé?...

Рядки 534—554 гикреслені царською цензурою, в
оригіналі два рядки точковані.

- От іх достобіса!
Недобра іх ровносіла,
Мов, спрা঵ді, за ділом!
Ничийпоре! дивісь лишень,
670 Які побліли! —
— Що? Москалі? — Ді москалі?
— Що ти! Схаменіся! —
— Ді москалі-лебедики?... —
— Та он, подивіться. —
675 Полетіла Катерина
І не одяглася.
— Мабуть, добре Московщина
В тімку їй далася!
Бо уночі тільки їй внає,
680 Що москалі кліче. —
Через пенькій, заметами
Летить, ледве діште,
Бісса стáла сéред шляху,
Втірлась рукавами,
685 А москалі їй навустріч,
Як одiн, верхами.
— Ліхко моб, доле мої! —
До іх колій гляне —
Попéреду старий ґде.
690 — Любий мiй Івáн!
Серце моé кохáнес!
Ді ж ти так барився! —
Та до його, за стремéна, —
А він подивіўся,
695 Та шпóрами коня в бóки.
— Чого ж утікаєш?
Хібá забув Катерину?
Хібá не пізнаєш?
Подивіться, мiй голубе!
700 Подивіться на мене —
Я Катrúся твой лiбa.
Нáшo рвеш стремéна? —
А він коня поганяє,

Ніби-то й не бачить.

- 606 — Постривай же, мій голубе!
Дивісь — я не плачу;
Ти не пізнав мене, Іване;
Серце, подивіться,
Ей же Богу! я Катроя! —
- 610 — «Дура, отважися! —
Возьмите прочь безумную! —
— Боже мій!... Івасю!
І ти мене покидаш!
А ти ж присягава! —
- 615 — «Возьмите прочь! — Что ж вы стали! —
— Кого? мене взвіти? —
За що ж, скажи, мій голубе!
Кому хоч oddати
Свою Катрю, що до тебе
- 620 В садочок ходила,
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?...
Мій батечку, мій братіку!
Хоч ти не цурайся!
- 625 Наймичкою тобі стану....
З другобю кохайся,...
З цілим світом.... Я забуду,
Що колись кохалась,
Що од тебе сина мала,
- 630 Покриткою стала....
Покриткою,... Який сбром!
І за що я гину!...
Покинь мене, забудь мене,
Та не кідай сина.
- 635 Не покінеш?... Серце моє,
Не втікай од мене —
Я винесу тобі сина. —
Кинула стремена,
- 640 Та в хатину, — вертається,
Несе йому сина;
Несповита, заплакана

- Сердёшна дитына.
 — Ось-де вонб, — подивіся!
 666 Дé ж ти заховáвся?
 Утік.... Немá!... Сýна, сýна
 Бáтько одцурáвся....
 Бóже ти мíй!... Дитý моé!
 Дé дíнусь з тобóю?...
- 660 Москалики! голýбчики!
 Возьмítъ за собóю,
 Не цурáйтесь, лебéдики!
 Вонб сиротýна,
 Всамíть йогó, та oddáйте
- 666 Старшóму за сýна,...
 Возьмíть йогó.... Бо покýну,
 Як бáтько покýнув, —
 Бодáй йогó не кýдала
 Лихáя годýна!...
- 660 Грíхом тебé на світ Бóжий
 Máти породíла —
 Виростáй же, на смíх людям! —
 На шлях положíла.
 — Оставáйся шукáть бáтька,
- 666 А я вже шукáла.... —
 Та в лíс, в шляху, як навіснá,
 А дитý осталось,...
 Плáче, бíдне! — А москалям
 Байдúже — минúли.
- 670 Вонб ї добре, та на лíхко
 Ліснýчі почýли...
- Бíга Кáтря бóса лíсом,
 Бíга, та голóсить,
 То проклинá свого Йвáна,
 676 То плáче, то прósить,
 Вибíгáв на воалíсся —
 Кругóм подивíлась,
 Та в яр.... бíжíть,... сéред стáву
 Мóвчки опинíлась....

680 — Приймі, Бóже! мою дúшу,
А ти мое тіло. —
Шубо́встъ в вóду! Попід льодом
Геть загуркотіло....

Чорнобрíва Катерíна
686 Найшлá, що шукáла, —
— Дýнув вітер понáд стáвом —
І слíду не стáло.

То не вітер, то не бýйний,
Що дúба ламає, —
690 То не лíхо, то не тяжке,
Що ма́ти вмирає,
Не сироти малі дíти,
Що нéньку сховáли —
Їм востáлась добра-слáва,
696 Могýла востáлась;
Засміються влії люди
Малі сиротýні:
Вýлле слéбзи на могýлу —
Сéренько спочýне....
700 А тому, тому на світі,
Щó йому востáлось,
Кого бáтько і не бáчив,
Мáти одцурáлась?...
Щó осталось байстроюкóві?¹
706 Хтó з ним заговбрить?...
Ні родíни, ні хатíни, —
Шляхý, пíскý, гbre....
Пáнське лíчко, чбрні брóви
Нáшо? — Щоб пíвнали!...
710 Змалювáла, не сховáла —
Бодáй полинáли!...

¹ В рядку 704 останнє слово викresлено цензурою, в оригіналі точковане місце.

- Ішоб кобзар до Києва
 Та сів спочивати,
 Торбичками обвішаний,
 718 Його повожатий,
 Малé дитя, біля його
 На сонці куняє,
 А тим часом старий кобзар
 Іс'яса співав.
- 720 Хтό йде, щде — не минає,
 То бублик, то гробі;
 Хто старому, — а дівчата
 Шажок міхонюші.
 Задивляться чорнобріві —
- 725 — І босе; і гділе?
 Далá, кáжуть, бровенята,
 Та не далá долі!

- Іде шляхом до Києва
 Берлін шестернєю,
 730 А в берліні господіня
 З паном і в сім'єю.
 Опинився против старців,
 Курява лягас. —
 Побіг Івась, бо в віконця
- 735 Рукюю має;...
 Дає гробі Івасеві,
 Дивується пані,
 А пан глянув,... одвернувся....
 Пізнав, препоганий,
- 740 Пізнав ті кáрі очі,
 Чорні бровенята,
 Пізнав бáтько свого сýна....
 Та не хоче взяти.
 Пита пані — як зоветься?
- 745 — Івась. — «Какой милый!» —

Берлін рушив, а Івася
Курява покрйла.
Полічили, що дістали,
Встали сіромахи
760 Помолілись на схід сонця,
Пішли понад шляхом.

—*—

ГАЙДАМАКИ

ПОЭМА

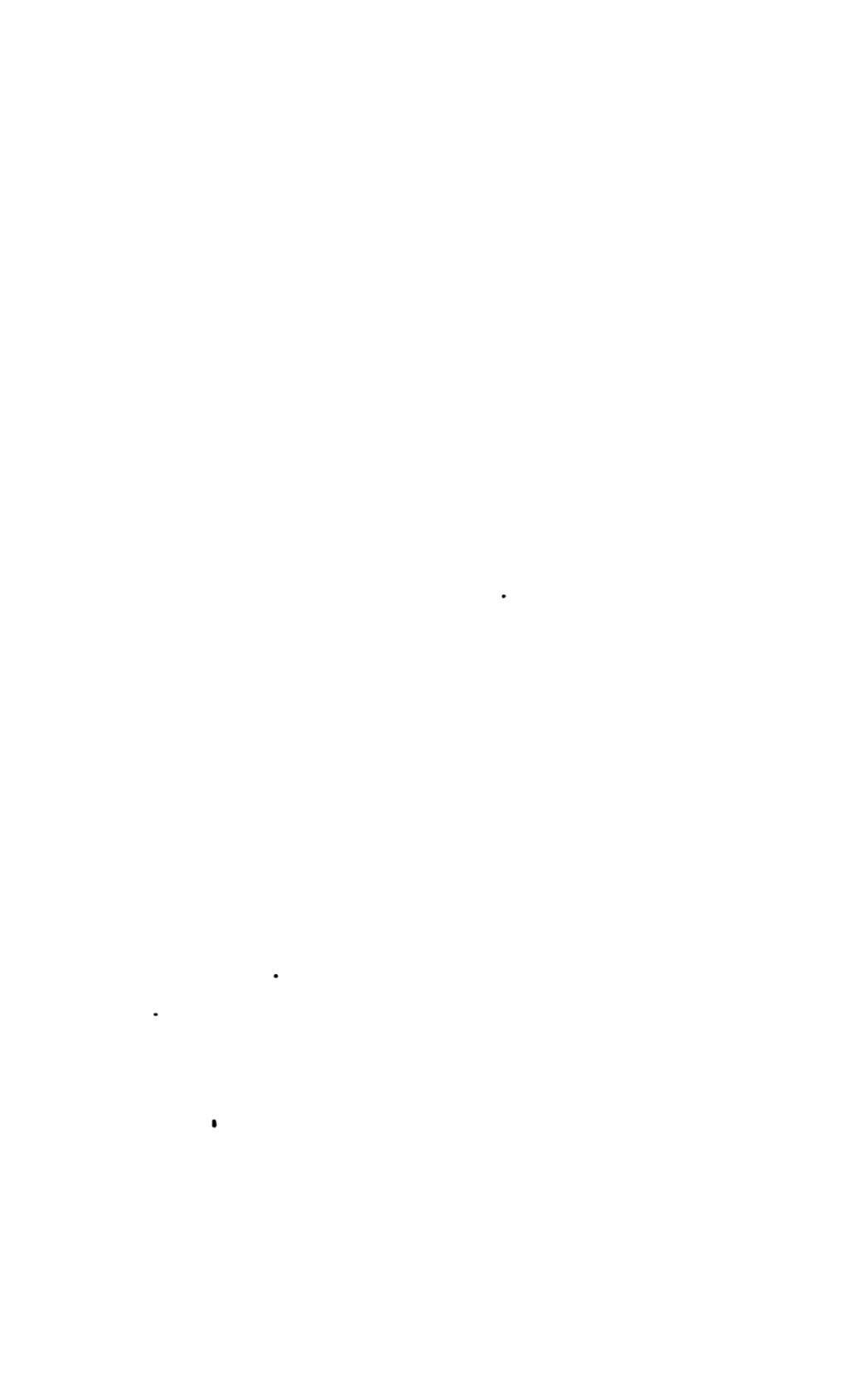
М. Шевченка.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

1841.

ГАЙДАМАКИ

Васялію Івановичу Григоровичу на пам'ять
22. квітня 1838. р.

- Все йде, все минає — і краю немає,
Куди ж воно ділось? відкіт я взялось?
І дурень, і мудрій нічого не знає.
Живе... умирає... Одно заціліо,
- 8 А друге зав'яло, навіки зав'яло...
І листя пожовкле вітря рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше пилий,
Попливуть і потім, і ти, біоліцій,
- 10 По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивитися в жолобок, криницю
І в море безкрай, і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
- 15 Ти вічний без краю!... люблю розмовляти,
Як з братом, з сестрою, розмовляти з
тобою,
- Співати тобі думу, що ти ж нашептаєш.
Порай мені ще раз, де дітись з журбою?
Я не одинокий, я не сирота, —
- 20 Єсть у мене діти, та діїх подіти?
Заховати в собою? — гріх, душа живі!
А може, ій легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті слібзи-слова,
Що так вона щиро колісся виливалася,
- 25 Що так вона нішком над ними ридала.
Ні, не заховай, бо душа живі.
Як небо блакйтне — нема йому краю,
Так душі почину і краю немає.
А ді вона буде? Химерні слова!!
- 30 Згадай же хтонебудь ії на сім світі, —

Беславному тяжко сей світ покидати.
Згадайте, дівчата, — вам трέба згадати!
Вона вас любила, рожеві квіти,
І про вашу долю любила співати.

- 35 Пóки сонце встáне, спочивáйте, діти,
А я помíркую, вагажка де взята.

- Синíй моf, гайдамáки!
Світ ширóкий, вóля, —
Ідіть, синíй, погуляйте,
40 Пошукáйте долі.
Синíй моf невелíкі,
Нерозумні діти,
Хто вас щиро без матері
Привітáє в світі??
- 45 Синíй моf! орлíй моf!
Летіть в Україну, —
Хоч і лíхо вострінеться,
Так не на чужійні.
Там найдеться душá щýра,
- 50 Не дастъ погибáти,
А тут... а тут... тяжко, діти!
Колí пустять в хáту,
То, вострівши, насміються, —
Такí, бáчте, люди:
- 55 Все письмéнні, дрúковані,
Сонце нáвіть гудять:
«Не відтілá, кáже, схóдить,
Та не так і свítить;
Отáк, кáже, булó б трéба...»
- 60 Щó маеш робити?
Тréба слухать, мóже й спráвdi
Не так сонце схóдить,
Як письмéнні начитáли...
Розумні та й гóді!
- 65 А щó ж на вас вонí скáжуть?
Знаю вашу слáву!
Поглуаўютъ, покепкóутъ,

- Та й кінуть під лáву.
 «Нехай, скáжутъ, спочиваютьъ,
 70 Пóки бáтько встáне
 Та розкáже по-нашому
 Про свої гетьмáни.
 А то, дúренъ, розкáгує
 Мéртвими словáми
 76 Та якóгось то Ярéму
 Ведé пéред наáми
 У постолáх. Дúренъ! дúренъ!
 Бýли, а не вчíли.
 Од козацтва, од гетьмáнства
 80 Висóкі могáли —
 Бíльш нíчóго не осталосьъ,
 Та й тí розривáють;
 А вíн хóче, щоб слúхали,
 Як старцí спíвáють.
 86 Дармá прáця, пáне-брáте:
 Колí хóчеш грóшней
 Та ще й слáви, тогó дýва
 Спíвáй про Матрьóшу,
 Про Парáшу, радость наáшу,
 90 Султáн, паркéт, шпори —
 От де слáва!.. А то спíвá:
 «Гráс сýнє мóре»,
 А сам плачe, за тобóю
 I твой громáда
 96 У сýркáх!.. — Прáвда, мýдрí!
 Спасибí за раду.
 Тéплíй кожúх, тíлько шкóда —
 Не на мéне шýтий,
 А розумne вáше слóво
 100 Брехнéю пíдбýге.
 Вибачáйгe... Кричáть собí,
 Я слúхать не бúду,
 Та й до сéбе не покláчу:
 Вá розумнí лóда,
 106 А я дúренъ; одиñ собí

- У мої хатіні
 Заспіваю, зарідаю,
 Як малá дитина.
 Заспіваю, — мбре грáє,
 110 Вітер повівáє,
 Степ чорніє, і могíла
 З вітром розмовляє.
 Заспіваю, — розвернулась
 Висбка могíла,
 115 Аж до мóря запорóжці
 Степ широкий крýли.
 Отамани на вороних
 Пéред бунчукáми
 Вигравають... а порóги
 120 Між очеретáми
 Ревуть, стóгнуту, розсéрдились,
 Щось страшнé спíвають.
 Послúхаю, пожурюся,
 У старих спитаю:
 125 «Чогó, батькý, сумýсте?»
 «Не вéсело, сýну!
 Дніпро на нас розсéрдився,
 Плáче Україна...»
 I я плáчу; а тим часом
 130 Пишними рядáми /
 Виступають отамани,
 Сóтники в панáми ,
 I гетьмáни, — всí в волоті
 У мою хатíну
 135 Прийшли, сіли кóло мéне ,
 I про Україну
 Розмовляють, розкáзують,
 Як Січ будувáли,
 Як козакý на байдакáх
 140 Порóги минали, .
 Як гулáли по сýньому,
 Грíлися в Скутарí,
 Та як, люлькý закурýвши

- В Польщі на пожарі, .
- 146 В Україну верталися,
Як бенкетували.
«Грай, кобзарю, лий, шинкарю!» —
Козакі гукали.
Шинкар внас, наливав
- 150 І не скаменеться;
Кобзар впіквавив, а козакі —
Аж Хортіця гнеться —
Метелиці та гопака
Гуртом одирияють;
- 155 Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає.
«Гулай, пане, без жупана,
Гулай, віtre, полем.
Грай, кобзарю, лий, шинкарю,
- 160 Побки всташе доля!»
Взявшишь в боки, навпрайсідки
Парубкі в дідами:
«Отак, діти! добре, діти!
Будете панами!»
- 165 Отамани на бенкеті,
Неначе на раді,
Похожають, розмовляють;
Вельмажна громада
Не втрепіла, ударила
- 170 Старими ногами.
І я дивлюсь, поглядаю,
Сміюся сльозами,
Дивлюся, сміюся, дрібні утираю, —
Я не одинокий, є в ким в світі жити;
- 175 У моїй хатяні, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатяні синє море грас,
Могила сумус, тополя шумить,
Тихоенсько Грайця дівчина співає, —
- 180 Я не одинокий, є в ким вік дожить.
Од ді моє добрі, гропі,

От дέ мой слáва,
А за ráду спасíбі вам,
За ráду лукáву.

- 185 Бúде з мéне, по́ки живý,
І мéртвого слóва,
Щоб вилива́ть журбý, сльози,
Бувáйте здорóві!
Підú синів випровожа́ть
190 В далéку дорóгу.
Нехáй ідúть, — мóже, на́айдуть
Козакá старóго,
Що привіта́ мо́х діtóк
Старýми сльозáми.
195 Бúде з мéне. Скажу́ ще раз:
Пан я над панáми!
-

Отáк, сидя кíнцí стóла,
Мíркую, гадаю:
Кого просítъ? хто поведé?

- 200 Надвóрі свіtáς;
Погáс місяць, горíть сónце.
Гайдамáки встáли,
Помолíлісь, одягліся,
Кругом мéне стáли.
205 Сúмно, сúмно, як сироти,
Мóвчки похилі́лись.
«Благословíй, кáжутъ, бáтьку,
По́ки ма́єм сíлу,
Благословíй шукáть дóлю
210 На ширóкім свíti!»
«Постривáйте... Свíт — не хáта,
А ви малí дíти,
· Нерозúмні. Хто ватажкóм
Пíде пéред вáми,
215 Хто проведé? Лíхо, дíти,
Лíхо менí з вáми!
Вíкохав вас, вýгодував,

- Віросли чималі,
Йдеть в люди, а там тепер
220 Все письменне стало.
- Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене, хоч били,
Добре били, а багато
Дечому навчили!
- 225 Тма, мна знаю, а оксю
Не втиу такий й досі.
Що ж вам скажуть? Ходим, синій,
Ходімо, попросим.
Єсть у мене щирій батько
- 230 (Рідного немає)
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам здоров знає,
Як то тяжко блукати в світі
Сироті без робу;
- 235 А до того — душа щира,
Козацького робу,
Не одцурявсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
- 240 З малым розмовляла;
Не одцурявсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець, сумуючи,
Співає під тіном.
- 245 Любить їй, думу правди,
Козацьку славу
Любить її! Ходим, сини,
На раду ласкаву.
Якби не ви спіткали мене
- 250 При лихій годімі
Давно б досі заховали
В юнігү на чужині.
Заховали б тай сказали:
«Так... якесь ледащо ..»

- 256 Тáжко-вáжко нудítъ свíтом
Не знаючи, вá що.
Мину́лося, щоб не снýлось!..
Ходíмо, хлоп'ята!
Коли менí на чужýні
- 260 Не дав погибáти,
То й вас прýйме, привítáс,
Як свою дитýну.
А од йóго, помолýвшись,
Гайда в Україну!»
- 266 Добри́день же, тáту, в хáту!
На твоём порóгу
Благословíй моих дítók
В далéку дорóгу!

7. IV. 1841.
Петербург.

ІНТРОДУКЦІЯ

- Булá колісь шляхéтчина,
270 Вельмбжная пані —
Мірялася з москалýми,
З ордю, з султáном.....
...Булó колісь...
Та щó не мінае?
275 Булó, шляхта, знай, чвáниться,
День і нíч гуляє
Та королéм ковергúє...
Не кажу Степáном
Абб Яном Собіéським:
280 Тí два незвичáйні, —
А іншими. Неборáки
Мóвчки панувáли.
Сéйми, сéймики ревéли,
Сусíди мовчáли,
285 Дивýліся, як королí
Із Польщі втікають,
Та слúхали, як шляхéтство
Навіснé гукáє:
«Nie pozwalam! nie pozwalam!»
290 Шляхта репетúє,
А маѓнати пáлять хáти,
Шабелькý гартують.
Дóвго такé творýлося,
Пóки не в Варшáві
295 Запанувáв над ляхáми
Понятóвський жváвий.
Запанувáв, та й думав шляхту
Приборкать трóшки... не зумíв!
Хотíв добrá, як дітям мати,
300 А, мóже, й щé чого хотíв.
Єдýне слóво nie pozwalam

- Хотів у шляхти одібрать,
А потім... Польща запалала,
Шляхта сказаля... Кричать:
305 «Слово гонору, дарма праця!
Поганець, наїмит москаль!»
На гвалт Пулавського і Паца
Встає шляхетськая земля,
І — разом сто конфедераций*.
- 310 Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, по Молдаванах
І по Україні;
Розбрелися, та й забули
- 315 Бóлю рятувати,
Полигалися з жидами,
Та й ну руйнувати.
Руйнували, мордували,
Церквами топили...
- 320 А тим часом гайдамаки
Ножі освятіли.

————— * —————

* Числові відсилачі відносяться до 23 Шевченкових «Приписів» до «Гайдамаків», гл. на кінці поеми.

ГАЛАЙДА

«Ярэмо! Гéршту, хамів сыйну?

Піді кобылу приведі,

Подай патишкі господіні

826 Та принесій мені водій,
Вýмети хáту, внесій дрóва,
Посій індýкам, гусям дай,
Піді до льбху, до корбви,
Та швайдче, хáмель.. Постривай!

830 Підеш упóравшись в Вільшáну²:
Імості трéба. Не барýсь!»
Пішов Ярэма, похилýвсь.

Отак ураңці жид погáний
Над козаком коверзувáв.

835 Ярэма гнúвся, бо не знаяв,
Не знаяв сіромáха, що вýросли крýла,
Що нéба достáне, колý полетить,
Не знаяв, нагинáвся...

О, Бóже мíй мáлий!

840 Тáжко жить на свíті, а хóчеться жить:
Хóчеться дивйтись, як сонечко сýе,
Хóчеться послúхать, як мóре загráє,
Як пташка щебéче, байрак гомонítъ,
Або чорнобрýва в гаю заспівáв...

845 О Бóже мíй мáлий, як вéсело жить!
Сиротá Ярэма, сиротá убóгий:
Ні сестрý, ні бráга, нікóго немá!
Попíхач жidівський, вýріс у порóгу,
А не клэнé дóлю, людéй не зaimá.

850 Та й за щó іх лáягъ? Хібá вонá знають,
Кого трéба глáдиrъ, кого катувáть?
Нехáй бенкету́ютъ... У іх доля дбáе,
А сироті трéба самóму приdbáть.

- Трапляється, часом тихенько заплáче,
 355 Та ѹ то не од тóго, що сéрце болýть:
 Щонéбудь вгадає, або що побáчить...
 Та ѹ знову до прáці. Отáк трéба жить!
 . Нáшо бáтько, мати, високі палáти,
 Колí немá сéрця в сéрцем розмовлять?
 360 Сиротá Яréма — сиротá багáтий,
 Бо є в ким заплáкати, є в ким васпíвáти:
 Есть кáрїй бчí, —
 Як вíроњки сáють,
 Бíлі рученята
 365 Мліють-обнімáють,
 Есть сéрце єдине,
 Сéрденько дíвоче,
 Що плáче, сміється, .
 Як він тогó хóче.
 370 Отакíй то мíй Яréма,
 Сиротá багáтий.
 Такíй і я колíсь то був.
 Минúло, дíвчата...
 Минúлося, розайшлóся,
 375 I слíду не стáло.
 Сéрце мліє, як вгадáю...
 Чому не осталóсь?
 Чому не осталóсь? чому не витáло?
 Лéгше булó б слíбзи, журбú виливáти.
 380 Люди одібрáли, бо Ім булó мало.
 «Нáшо йому доля? Тréба закопáти:
 Він і так багáтий...
 Багáтий на лáти
 Та на дрíбні слíбзи — бодáй не втирати!
 385 Дóле моý, дóле! дé тебé шукáти?
 Верніся до мéне, до моéї хáти,
 Або хоч присніся... Не хóчеться спать.

 Вибачáйте, люди дóбрí:
 Мóже, не до лáду,
 390 Та прокляте лáхó-алиднí

Кому не завадить?
Може, ще раз зострішемось,
Пóки шкандибаю
За Яреною по світу,

396 А може... й не знаю.

Лíхо, люди, всюди лíхо,
Ніде пригорнується:
Кудíй, кáже, хýлить дóля,
Тудíй й трéба гнується, —

400 Гнується мóвчки, усмíхáться,
Щоб люди не знали,
Щó на сérці захóвано,
Щоб не привітали.

Бо іх лásка... нехáй снійтися

406 Тому, в кóго дóля,
А сиротí, щоб не снілась,
Не снілась нíкóли!

Тáжко, нúдно розkáзувать,
А мовчáть не вмíю.

410 Вилизаєся ж, слово-сьльози:
Сóнечко пе грíс,
Не вýсушить. Поділюся
Моїми сльозами...

Та не з братом, не з сестрою —

415 З нíмими стінами
На чужині... А пóкищо —
До корчмí вернúся:
Що там рóбиться.

Жидóга

420 Дрижítъ, ізїгнúвшись
Над каганцем: лíчить грóші
Кóло лíжка, клятій.
А на лíжку... ох, аж дúшно!

Бéлі ручеята

425 Розкýдала, розкрýлася,
Як квіточка в гаю
Червоніс; а пáзуха...
Пáзухи немає —

- Розірвана... Мáбуть, дúшно
430 На перýні спáти
Одинóкій, молодéнькій;
Нí з ким розвовляти, —
Одна шéпче. Несказáнно
Гárна нехрищéна!
- 435 Отó дочкиá, а тó бáтько —
Чóртова кишéня.
Старá Хáйка лежítъ долí,
В перýнах погáних.
Дé ж Яréма? Взя́вши тóрбу,
440 Потяг у Вíльшáну.

—————*————

КОНФЕДЕРАТИ

- «Одчиняй, проклятий жыде!
Бо бүдеш бýтий... Одчиняй!
Ламайте двéрі, пóки вýиде
Старый паскýда!»
- 445 «Постривáй!
Стривáйте, зáрав!»
«Нагаями
Свиняче ýхол! Жартувáть,
Чи щó ти хбчеш?»
«Я? з панáми?
Крий, Бóже! зáрав, дáйте встать,
Ясновельмόжні!» (нишком — «свýні!»)
«Пáне полкóвнику, ламáй!»
- Упáли двéрі... а нагáй
446 Малюе вздовж жидíвську спýну.
«Здорóв, свýне, здорóв, жыде,
Здорóв, чóртів сýну!»
Та нагáем, та нагáем.
А жýд вогнýв спýну:
- 450 «Не жартуйте, мбстí-пáне!»
«Добrý-вечír в хáту!
Ще раз шéльму! ще раз!.. гóді!
Вибачай, проклятий!
Добрý-вечír! А де дочká?»
- 455 «Умérла, панóве.»
«Лжеш, Іудо! Нагаями!»
Посыпались вно́ву.
«Ой, пáночки — голубчики,
Ей-Бóгу, немáе!»
- 470 «Бréшеш, шéльмо!»
«Колý брешгú,
Нехáй Бог карáе!»

- «Не Бог, а ми. Признавáйся!»
 «Нáшо б мав ховáти,
- 476 Якбí живá? Нехáй, Бóже,
 Щоб я був проклáтий!..»
 «Ха, ха, ха, ха!.. Чорт, панóве,
 Літáнью* спáас.
 Перехристýсь!»
- 480 «Як же вонб?»
 Дáлебí, не внаю.»
 «Отáк, дивýсь...»
 Лях хрýститься,
 А за ним Іúда.
- 485 «Бráво! бráво! охристýли.
 Ну, за такé чудо
 Могоричú, мóсті-пáне!
 Чýсп, охрищéний?
 Могоричú!»
- 490 «Зáраз, зáраз!»
 Ревúть, мов скажéni,
 Ревúть ляхí, а поставéць
 По столú гулýс.
 «Ёще Пóльща не згінела!» —
- 495 Хто кудí гукáс.
 «Давáй, жýде!»
 Охрищéний
 Із льóху та в хáту,
 Знай, шмиглýс, наливáс,
- 500 А конфедерати,
 Знай, гукáють: «Жýде! мéду!»
 Жид не схаменéться.
 «Де цимбáли? Грай, псявíро!»
 Аж корчмá трясéться —
- 505 Краков'яка оддиráють,
 Вáльса та мазýра.
 А жид глянє та нýщечком:

* Слово «літанью» викреслене російською цензурою, в оригіналі 1844 точковане місце.

«Шляхётська натура!»

«Добре, гді! Тепер співай!»

610 «Не вмію, си-Богу!»

«Не божісь, собача шкуро!»

«Яку ж вам? Небогу?»

«Булá собі Гáндзя,

Калíка небóга,

615 Божíлася, молíлася,

Що болíли нóги;

На пáнщину не ходíла,

А за парубkáми

Тихéсенько, гарнéсенько

620 Помíж бур'янáми».

«Годí! гді! Це погáна:

Схизmáти³ спіváютъ»

«Якó! ж вам? Хíба оцю?

Стривáйте, згадáю...

625 «Пéред пáном Хвéдором
Хóдить жид хóдором,

І задkóм,

І передkóм

Пéред пáном Хведриком,

630 Хóдить жид, хóдить»

«Дóбре, гdí! Тепéр платí!»

«Жарту́те, пáне:

Зá що платítъ?»

«Що слúхали.

635 Не кривíсь, погáний!

Не жарту́ю. Давáй грóші!»

«Дé менí ix взáти?

Нí шéляга; я пáнською

Лáскою багáтий»

640 «Лíжеш, собáко! признавáйся!

А нýте, панóве,

Батогáми!»

- Засвистіли,
Хрýстять Лéйбу зно́ву.
- 565 Перíшили, перíшили,
Аж шíр'я летіло...
«Сíй же Бóгу, нí шéляга!
Іжте моé тíло!
Нí шéляга! Гвалт! Рятýйтelo»
- 560 «Ось ми порятúєм».
«Постривáйте, я щось скажú...»
«Почу́єм, почу́єм,
Та не брешí, бо, хоч вдóхни,
Брехнá не помóже»,
- 565 «Нí... в Вільшáній...»
«Твої грóши?
- «Моf?.. Ховáй, Бóже!
Нí, я кажу́, що в Вільшáній...
Вільшáнські схизмáти
- 560 По три сíм'f, по чоти́рі
Живутъ в одній хáті»
«Ми це знаєм, бо ми самí
Іх так очухráли.»
«Та нí, не те... вибачайтє...
- 565 Щоб лíха не знали,
Щоб вам грóши приснýлися...
Бáчте, у Вільшáній...
У костьольі... у тýтаря...
А дочки Оксáна!
- 570 Ховáй Бóже! Як пáнишка!
Що то за хорóше!
А червíнців! Хоч не йогó,
Так щó? Аби грóши!»
«Аби грóши, однáково!
- 575 Пráвду Лéйба кáже;
А щоб пéвна булá прáвда,
Нехáй пíлях покáже.
Одягáйся!»
- Похали

580 Ляхі у Вільшану.
Одін тільки під лавою
Конфедерат п'янний
Не зду́жа встать, а курніка,
П'янний і веселій:
585 «My żyjemy, my żyjemy,
Polska nie zginęła»*

* Рядки 585—586 викреслені царською цензурою в усіх виданнях «Кобзаря»; в оригіналі 1844 вони точковані.

ТИТАР

- «У гáю, гáю
Вíтру немáс;
Мíсяць висóко,
600 Зíроньки сíютъ.
Вíйди, сердéнько, —
Я виглядаю;
Хоч на годíну,
Мо́й рибчíно!
- 605 Вíглянь, голúбко,
Та поворкúсм,
Та посумúсм;
Бо я далéко
Сю нíч мандrúю.
- 610 Вíглянь же, пташко,
Мо́б сердéнько,
Пóки близéнько,
Та поворкúсм...
Ох, тýжко, вáжко!»
- 615 Отáк, хóдя попíд гáсм,
Ярéма спíвáс,
Виглядáс; а Оксáни
Немáс, немáс.
Збрí сíютъ; сéред нéба
- 620 Свítить бíлолíций;
Вербá слúха соловéйка,
Дíвиться в кринíцио;
На калíні, над водóю,
Так і виливáс,
- 625 Ненáче зна, що дíвчину
Козák виглядáс.
А Ярéма по долíні
Лéдве, лéдве хóдить,
Не дíвиться, не слúхає...

- 620 «Нáшо менí врóда.
 Колý немá щáстя, колý немá дóлі?
 Лítá молодíй мáрно пропаду́ть.
 Один я на свíті, стебло сéред пóля,
 Його бúйні вíтри пóлем рознесу́ть.
- 625 Так і менé люди не знають, де дíти.
 За що ж одцурáлись? що я сиротá?
 Одно булó сéрце, однó на всíм свíті,
 Одна душá щíра, та бáчу, що й та,
 Що й, тэ одцурáлась ».
- 630 І хлíнули слýбзи.
 Поплáкав сердéга, утéр рукавом.
 «Оставáйсь здорóва! В далéкíй дорóvi
 Абó найдú дóлю, абó за Днíпрóм
 Ляжу головóю. А ти не запláчеш,
- 635 А ти не побáчиш, як вóрон клюé
 Тí кárí/óči, тí óči ковáči,
 Що ти цíлува́ла, сéрденько моé!
 Забúдь моé слýбзи, забúдь сиротýну,
 Забúдь, що клялáся; другóго шукáй;
- 640 Я тобí не páра; я в сíрій свitýnі,
 А ти титарíвна. Кráщого вíтай, —
 Вíтай, кого знáеш... такá моá дóля!
 Забúдь менé, пташко, вабúдь, не жури́сь.
 А колý почúeš, що на чужíм пóлі
- 645 Сховáли Яréму... нýшком помолíсь.
 Одна, сéрце, на всíм свíті
 Хоч ти помолíся!»
 Та й заплáкав, сíромáха,
 На кий похилíвся.
- 650 Пláче собí тихéсенько...
 Шелéсть!.. коли гляне:
 Попíд гáем, мов лáсочка,
 Кráдеться Оксáна.
 Забúв, побíг, обнялýся.
- 655 «Сéрце!» — та й зомлíли.
 Дóвго, дóвго тéлько — «сéрде!»
 Та й вибóву нíмліли.

«Гóді, птáшко!»

«Ще трóшечки,

- 660 Ще... ще, сизокрýлий!
Выйми дúшу! ще раз... ще раз...
Ох, як я втомýлась ». .
«Одпочíнь, мой ти зóре!
Ти в нéба злетіла!» .
- 665 Послáв свýтку. Як ясочки,
Усмíхнúлась, сýла.
«Сíдáй же і ти кóло мéне ». .
Сíв, тай обнялýся.
«Сéрце моé, крýхто мой, »
- 670 Знову полилýся.
«Ти сьогóдні забарýлась. .
«Бáтько занедúжав;
Кóло йóго все поралась...»
«А менé й байдúже?»
- 675 «Який бо ти, сý же Бóгу!»
І сльóзи блиснúли.
«Не плач, сéрде, я жартую ». .
«Жáрти!»
- Усмíхнúлась.
- 680 Прихилýлась голóвкою,
Та й нíби заснýла.
«Бач, Оксáно, я жартую,
А ти й спráздí плáчеш.
Ну, не плач же, глянь на мéне:
- 685 Зáвтра не побáчиш.
Зáвтра бúду я далéко,
Далéко, Оксáно...
Зáвтра вночí у Чигрýні
Свячéний достáну.
- 690 Дасть він менí срíблó-влóто,
Дасть він менí слáву;
Одягнý тебé, обýю,
Посажý, мов пáву, —
На дайглику, як гетъмáншу,
- 695 Та й дивítись бúду;

- Пóки не вмру, дивйтимусь». .
 «А мóже й забúдеш?
 Ровбагáтіш, у Кýїв
 Поѓеш в панáми,
 700 Найдеш собí шляхтýночку,
 Забúдеш Оксáну!»
 «Хíба кráща є за téбе?»
 «Мóже й є, — не знаю»,
 «Гнíвш Бóга, моé сéрдце:
 705 Кráгдоі немáє
 Нí на нéбі, нí за нéбом;
 Нí за сýнім мóрем
 Немá кráщоі за téбе!»
 «Що се ти гóвóриш?
 710 Схаменýся!»
 «Прáвdu, рýбко!»
 Тай зно́ву, тай зно́ву.
 Дóвго вонý, як бáчите,
 Велý такý мóву.
 715 Цíлува́лись, обніма́лись
 З усíєї сýли;
 То плáкали, то божíлись,
 То щé раз божíлись.
 Ій Яréма розкáзував,
 720 Як жить вонý бúдуть,
 Як окуé всю в зóлото,
 Як дóлю добúде,
 Як вýріжуть гайдамáки
 Ляхíв в Україні,
 725 Як він бúде панувáти,
 Колý не загíне.
 Аж обрýдло, слýхаючи,
 Дáлебі, дíвчáта!
 «Отó який! Мов і спрáвdi
 730 Обрýдло! А мати
 Або бáтько як побáчать,
 Що ви, моf любí,
 Такé дýво читáсте, —

- Гріхá па всю гúбу!
- 735 Тодí, тодí... та цур йомú,
А дуже цікáве!
А нáдто вам розказáть би,
Як ковáк чорнýвий
Під вербóю, над водóю,
- 740 Обнýвшись, сумúє;
А Оксáна, як голýбка,
Ворку́є, цілу́є;
То заплáче, то зомліє,
Голóвононьку схýлить:
- 745 «Сéрце мос, дóле моý!
Сóколе мíй мíлий!
Мíй!..» — Аж вéрби нагинались
На такýю мóбу.
Отó мóва! не розкажу,
- 750 Мof чорнобрóvi,
Не розкажу прóти нóчі,
А тó ще приснýться.
Нехáй собí розíйдуться,
Так, як і зíйшлися:
- 755 Тихéсенько, гарнéсенько,
Щоб нíхтó не бáчив
Нí дívóči дрібнí слýви,
Нí щíрі козáчі.
Нехáй собí... Мóже, ще раз
- 760 Вонí на сíм свítí
Зострінуться... Побáчимо...
А тим часом свítить
З усíх вíкон у тýтаря.
Щó-то там творýться?
- 765 Тréба глáнуть та розказáть...
Бодáй не дивйтýся!
Бодáй не дивйтýсь, бодай не казáти!
· · · · ·
Бо за людéй сóром, бо сéрце болýть.
Глáньте, подивítýся: то конфедерáти,
- 770 Люди, що зíбрались вóлю боронýть*.
Борóнять, прокляtí! Будь проклята маti,

I день, і годіна, коли понесла,
Коли породила, на світ привела!
Дивіться, що роблять у тýтаря в хáті
776 Пекельні дíти.

У печі палá
Огóнь і світить на всю хáту,
В кутку собáкою дрижítъ
Проклятий жид; конфедерáти
780 Кричать до тýтаря: «Хоч житъ?
Скажи, де грóши!»

Той мовчáть.
Налигачем скрутíли руки,
Вдáрили об зéмлю — немá,
786 Немá нí слова.

«Мáло мúки!
Давáйте прýску! Дé смолá?
Кропíй йогó! Отáк! Холóне?
Мерщíй же прýском посипáй!
790 Щó? Сkáжеш, шéльмо?.. I не стóгнел
Завáята бéстія! Стревáй!»
Насýпали в халáви жáру...
«У тíм'я цвáшок закатáй!»
Не вýтерpів святóї кáри,
795 Упáв, сердéга. Пропадáй,
Душá без спóвіді святóї!
«Окса́но, дóчко!» — та й умér.
Ляхí задумалися стóя,
Хоч і запéклі.

800 «Що ж тепéр?
Панóве, ráди! Помíркуєм.
Тепéр з ним нíчого робítъ.
Запáлим цéркву!»

«Гвалт! рятýйте!
806 Хто в Бóга вírus!» — кричítъ
Надвóрі гóлос, що в сýли.
Ляхí зомлíли. Хто такíй?
Окса́на в двéрі: «Вбýли! вбýли!»
Мліс та й пáда, а старšíй

- 810 Махнúв рукþю на громáду.
Понúра шляхта, мов хортý,
Выйшла за дvéri. Сам позáду
Берé зомлілую...
- Дé ж ти,
- 815 Дé ти? Ярéмо! Подивíся!
Мóже мандруючи спíвá,
Як Наливáйко з ляхóм бýвся.
Ляжí пропáли; неживá
Пропáла в нýми і Оксáна.
- 820 Собáки дé-де по Вільшáй
Загáвкають та й замовчáть.
Білé місяць; люди сплять,
І тýтар спить... Не ráно встáне:
Навíки, прáведний, васнúв.
- 825 Горíло свíтло, погасáло,
Погáсло... Мéртвий мов здригну́в,
І сúмно, сúмно в хáті стáло⁶.

— * —

СВЯТО В ЧИГРИНІ

Гетьмáни, гетьмáни, якбý то ви встáли,
Встáли, подивíлись на той Чигирýн,
830 Що ви будувáли, де ви панувáли!
Заплáкали б тáжко, бо ви б не пінали
Козацької слáви убóгих рúбн.
Базáри, де вíйсько, як мóре, червóне,
Пéред бунчукáми, бувáло, горýть,
835 А ясновельмóжний на воронíм конí
Бліснé булавóю — мóре закипítъ...
`Закипítъ, і розлилóся
Степáми, ярами,
Лíхо млíс пéред нýми...
840 А за козакáми...
Та щó й казáть?.. Минúлося;
А те, щó минúло,
Не вгáдуйте, пани-брáти,
Бо щоб не почúли*.
Та й що з тóго, що згадáєш?
845 Згадáєш — заплáчеш.
Ну, хоч глянем на Чигирýн,
Колýсь то козáчий.
Ізза лíсу, зза тумáну,
Місяць випливáє,
850 Червонíс круглолíцій,
Горýть, а не сýє,
Ненáче ана, що не трéба
Людям його свíту,
Що пожáри Україну
855 Нагріють, освítять.
І смéрклося, а в Чигрýні,
Як у домовині,

* Рядок 845 викresлений царською цензурою, в орігіналі 1844 він точкований.

- Сúмно, сúмно. (Отáк булó
По всíй Україні
860 Прóтив нóчі Маковíя,
Як ножí святíли).
Людéй не чутъ; чéрез базáр
Кажáн костокrýлий
Перелетítъ; на вýгонí
865 Совá завивáе.
А дé ж люди?... Над Тáсмином,
У тéмному гáю,
Зíбралися; старíй малíй,
Убóгий, багáтий
870 Поєдналися, — дожидають
Велíкого свята.

У тéмному гáю, в зелéній дíбрóві,
На припóні кóні отáву скubúть;
Осíдлані кóні воронí готовí.
875 Кудý-то побdуть? Когó повезúть?
Он когó, дивíться! Ляглí по долíні,
Ненáче побйтí, нí слóва не чутъ.
Отó гайдамáки. На івалт України
Орлí налетíли; вонí рознесúть
880 Ляхáм, жидáм káру;
За кров i пожáри
Пéклом гайдамáки ляхáм oddadúть.

Пошíд дíбрóвою стоять
Возí зализнóи тарáni:
885 То щéдроi гостýнець пáni.
Умíла щó комú давáть,
Нíвróку й, нехáй царствúє;
Нехáй не вáдить, як не чýс!
Помíж возáми нíде стать:
890 Ненáче в íрíй налетíло
З Смíлýнщини, з Чигиринá
Прóсте козáцтво, старшинá,
На пéвne дíло налетíли.

896 Козацьке панство похожає
В киріях чорних, як одиї,
Ніщечком ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

Старшина перший
Старий Головатий щось дуже коверзув.

900 Старшина другий
Мудра голова, сидіть собі в хуторі, ніби не
знає мічого, а дівиче — скрізь Головатий.
«Коли сам, каже, не повершү, то синові пе-
редадам.»

906 Старшина третій
Та й син же штук! Я вчора зустрівся з
Залізняком; таке розказув про його, що цур-
йому! «Кошовим, каже, буде, та й гді; а,
може, ще й гетьманом, коли тесь...»

910 Старшина другий
А Гонта нащо? а Залізяк? До Гонти
сама... сама писала: «Коли, каже...»

Старшина перший
Цітьте лишень, здається, давбнятъ.

916 Старшина другий
Та ні, то люди гомонять.

Старшина перший.

Гомонять ібки ляхі почують. Ох, старі гло-
ви та розумні; химерять, химерять, та й зроблять
з лемеша швайку. Де можна лантух, там торби
920 не треба. Купили хріну трéба з'сти; плачте, очі,
хоч повилазьте: бачили, що купували; грбашам
не пропадати! А тоб думають, думають, ні вголос,
ні мовчки; а ляхі догадаються — от тобі й пшик!
Що там за рада? чом вони не давбнятъ? Чим

962 спіниш наробд, щоб не гомонів? Не дέсять душ,
а, слáва Бóгу, вся Смілянщина, колý не вся
Україна. Он, чýте? співáють.

Старшина третíй
Справdі співá щось; підú, спиню.

930 Старшина первий
Не спиняй, нехáй собí співáс, абý не гóлосно!

Старшина другий
Ото, мáбуть, Волóх!^e Не втérшв такý старýй
дурень; трéба, та й гóді!

935 Старшина третíй.

А мúдро співáс! Колý не послúхаєш, усе іншу.
Підкráдемось та послúхаем, а тим часом за-
давóнять.

Старшина первий і другий
940 Ходíмо!

Старшиñi вýшком стáли за дýбом, а під дýбом си-
дítъ слíпий кобзár; кругом йóго запорóжci й гайдамáki.
Кобзár співá негóлосно.

945 «Ой, волóхи, волóхи
Вас осталoся трóхи;
І ви, молдавáни,
Тепéр ви не пáни:
Вáш господári —
950 Наймитý татáрам,
Турéцьким сultánam.
В кайдáнах, в кайдáнах!
Гóді ж, не журíться;
Гáрно помолíться,
955 Братáйтесь з нáми,
З нáми, козакáми;
Згадáйте Богдáна,
Старóго гетьмáна;

Будете панами,
960 Та, як ми, в ножами,
З ножами святими,
Та в батьком Максимом
Сю ніч погуляєм,
Ляхів погойдаем,
965 Та так погуляєм,
Що аж пекло васміться,
Земля затрясеться,
Небо запалав...
Добре погуляєм!»

970

Запорожець

Добре погуляєм! Прáву спíвá, як не брéше.
А щó б то в йóго за кобзár був, якбý не волóх!

Кобзар

975 Та я й не волóх; так тýлько — був колись
у Волóщині, а люди й зовúть Волóхом, не знаю,
вá що.

Запорожець

Ну, дармá, утнý ще якунéбудь. А ну, про
батька Максýма ушквáр.

980

Гайдамака

Та не голосно, щоб не почúла старшина.

Запорожець

985 А щó нам вáша старшина? Почúє, так послý-
ха, колý має чим слýхати, та й гóді. У нас одýн
старший — бáтько Максим; а він як почúє, то
ще карбóванець дасть. Спíвáй, стáрче Бóжий,
не слýхай його.

Гайдамака

990 Та вонó так, чоловíче; я це й сам знаю, та
бесь що; не так пани, як підпáнки, або — поки
сóнце зíде, то росá очі вýість.

Запорожець

Брехнá! Співáй, якú знаш, а то й давóна не дíждемо — васнемó.

996

Гуртом

Спráвdi васнемó; співáй якунéбудь.

«Літá орéл, літá сýзий

Попíд небесáми;

Гулá Максýм, гулá бáтько

1000 Степáми, лісáми.

Ой літáє орéл сýзий,

А за ним орлята;

Гулá Максýм, гулá бáтько,

А за ним хlop'ята.

1006 Запорóжцí тí хlop'ята,

Синíй йогó, дíти.

Помíркує, загадáє,

Чи бýти, чи пýти,

Чи танцюватý, то й ушквáрять,

1010 Аж земля трясéться.

Заспíвáє — заспíваютý,

Аж лáхо смéться.

Горéлку, мед не чárкою —

Поставцém черкáє,

1016 А вóрога, заплóщившись,

Катá, не минає.

Отакíй то наш отáман,

Орéл сизокrýлий!

I воýе i гарцóє

1020 З усíєї сáли —

Немá в йóго нí осéлі,

Нí сáду, нí стáву...

Степ i мóре — скрíзь бýтий шлях,

Скрíзь зóлoto, слáva.

1026 Шанýйтесь ж, вráжí лáхи,

Скажéні собáки:

Йде Залізний Чорним Шляхом,
За ним гайдамаки.»

Запорожець

1030 Оцé то так! Вчистив, ізчого сказати: і до ладу, і праvда. Добре, дáлобі, добре! Що хоче, то так і втне. Спасйбі, спасйбі.

Гайдамака

Я щось не вторбпав, що він співав про гай
1036 дамаків.

Запорожець

Який бо ти бевзь і спрavді! Бáчиш, бесь що він співав: щоб ляхі погані, скажені собаки, каялись, бо йде Залізний Чорним Шляхом з
1040 гайдамаками, щоб ляхів, бáчиш, різти...

Гайдамака

I вішати і мордувати! Добре, сий Ебгу, добре! Ну, це так! Дáлобі, дáв би карбованця, либій був не пропів учора! Шкóда! Ну, нехай отара в'язне, бáльше м'яка буде. Поборгуй, будь лá скав, заятра оддам. Утий ще щонебудь про гайдамаків!

Кобзар

До грбшней я не дуже лáсий. Аби була лáсна слухати, пішки не охріп співатиму; а охріпши 1060 чарочку, другу тіл ледвеїш жикати, як то ка жуть, та й зібву. Слухайте ж, панвве громадо!

«Ночували гайдамаки
В зелений дуброві,
На припини пали иви,
1066 Сідлані готю
Ночували ляшкі панкі
В будинках з жидами,
Напилися, простяглися,
Та й...»

- Старá собáко, дé б молýться,
Верзéш тут побáнь. От чортý! —
- 1135 Кричýть отáман. Опинýлись;
Бáчать, що цéрков. Дяк спíвá,
Попí в кадýлами, в кропýлом;
Громáда — нíби неживá,
Анí телéнь... Помíж возáми
- 1140 Попí в кропýлами пíшлий;
За нýми корогвý неслý,
Як на Великдень над паскáми.

«Молíтесь, бráтія, молíтесь!» —
Так благочýнний начинá:
1145 «Кругóм святóго Чигрина
Стáне сторóжа з тогó свíту,
Не дасть святóго ровпинáть.
А ви Україну ховáйте:
Не дáйте ма́терi, не дáйте

1150 В рукáх у кáта пронада́ть.
Од Конашéвича і дóсí
Пожár не гásне, люди мрутъ,
Конáють в тóрмах, голí, бóсí...
Дíти нехрýщенi ростúть,

1155 Козáцькі дíти; а дíвчáта!...
Кráю козáцького красá,
У лáха в'яне, як перш ма́ти,
І непокrýтая косá
Стидóм січéться; кáрі бчí

1160 Гásнуть в невóлі; розкува́ть
Козák сестрú свою не хóче,
Сам не соромитъся конáть
В ярмí у лáха... Гóре, гóре!
Молíтесь, дíти! страшний суд

1165 Ляжí в Україну нэсúгъ —
І зарядáють чóрні гори.
Згацáїгэ пра́вэдзялк гэгьийтів:
Дé іх мэгáли? дэ лéжкáгъ
Онгáзек слáвягъ Бéгдáн?

- 1170 Дé Остряни́цина стóть
Хоч бý убóгая могýла?
Дé Наливáйкова? немá!
Живóго й мéртвого спалýли⁷.
Дé Богúн той, дé та зimá?
- 1175 Інгúл щозýму замерзає –
Не встáне Богúн загатýть
Шляхéтським трúпом⁸. Ляx гуляє!
Немá Богдана червонýть
І Жóвті Вóди й Рось зелéну.
- 1180 Сумýс Кóрсунь стародéнний;
Немá журбú з ким подíлýть.
І Áльта плаче: «Тáжко жýти!
Я сóхну, сóхну... Дé Тарáс?
Немá, не чуть... Не в бáтька дítí!
- 1185 Не плачте, бráтія: за нас
І дúші прáведних і сýла
Архистратýга Михаїла.
Не за горáми кáри час.
Молíтесь, бráтія!»
- 1190 Молýлись,
Молýлись щýро козакý,
Щýро, як дíти; не журýлись,
Дýмали téв... а зробýлось –
Над козакáми хусточкý!
- 1195 Одно добро, однá слáва –
Біліс хустýна,
Та й ту знíмуть...
- А дíйкон:
«Нехáй вóрог гýне!
Берíть ножí! освятýли!
Удáрили в дзвóни,
Ревé гáэм: «Освятýли!»
Аж сéрце холóне!
Освятýли, освятýли!
Гýне шляхта, гýне!
Розíбрали, заблищали
По всíй Україні⁹.

ТРЕТИ ПІВНІ

- Ще день Україну катували
Ляхі скажені; ще одін,
1210 Одін останній сумували
І Україна і Чигрін.
І той минув — день Маковія,
Велике свято в Україні.
Минув — і лях, і жидовий
1216 Горілки, крови упивались,
Клялі схизмата, розпинали,
Клялі, що нічого вже взято.
А гайдамаки мóвчики ждалі,
Пóки поганці лáжуть спать.
1220 Ляглі, і в голови не клали,
Що вже ім вáвтра не вставати.
Ляхі заснули, а Іуди
Ще лíчать грóспі уночі,
Без світла лíчать бариші,
1225 Щоб не побачили вілі люди.
І ті на золото ляглі,
І сном нечистим задрімали.
- Дрімають... навіки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливé оглядати
1230 І нéбо, і вóрі, і вéмлю, і мбрé
— Та глáнути на люди, щó воні мотóрять,
Щоб Бóгові вранці про те розказати,
Свítить білолійцій на всю Україну,
Свítить... а чи бáчити мою сиротину,
1235 Оксáну в Вільшáни, мою сироту?
Дé ї мордóють, де вона воркúє?
Чи вна́в Яréма? чи вна́в, чи чу́є?
Побáчимо пótім, а тепér не ту,
Не ту заспіваю, іншої заграю;
1240 Лíхо — не дívчата — бúде танцювати.
Недóлю співаю козáцького краю;
Слúхайте ж, щоб дíтям пótім розказати,

Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козакі шляхту тяжко покарали,
1245 Щоб не забували ляжка проклинатъ.

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла, червоніла.

1260 Текла, текла, та їй висохла.
Степі веленіють;
Діді лежать, а над ними
Могили синють.
Та що з того, що високі?

1266 Ніхто їх не внає,
Ніхто щиро не заплаке,
Ніхто не згадає.
Тілько вітер тихесенько
Повіс над ними,

1280 Тілько роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх умийуть. Зайде сонце,
Осушить, пригріє;
А унукі? Ім байдуже,

1265 Жито собі сіють.
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила, —
Мученика праivedного
Де похоронили?

1270 Де Залізняк, щира душа,
Де одпочиває?
Тяжко! важко!.. Кат панує,
А їх не згадають.

Гомоніла Україна,
1276 Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла, червоніла.
І день і ніч гвалт, гармати;

- Земля́ стóгне, гнéться;
 1280 Сúмно, страшно, а згадáш —
 Сéрце усмíхнéться.
 Місяцю мíй я́сний! З висóкого нéба
 Сховáйся за góру, бо свíту юе трéба;
 Страшно тобí бýде, хóч ти ѹ бáчив Рось,
 1286 I Áльту, і Сéну¹⁰, і там розлилóсь,
 Не знать зá що, кróви ширóкес мóре.
 А тепéр щó бýде! Сховáйся ж за góру;
 Сховáйся, мíй дру́же, щоб не довелóсь
 На стáрість заплáкатъ...
- 1290 Сúмно, сúмно сéред нéба
 Сýє білолíйцій.
 Пона́д Дніпрóм козáк ідé,
 Мóже, в вечорníці.
 Ідé смутníй, невесéлий,
 1295 Лéдве несúть нóги.
 Мóже, дíвчина не лóбить
 За те, що убóгий?
 I дíвчина його лóбить,
 Хóч лáта на лáті.
- 1300 Чорнобрíвий, а не згíне,
 То бýде ѹ багáтий.
 Чого ж смутníй чорнобрíвий
 Ідé — чуть не пла́че?
 Якусь тяжкú недóленьку
- 1305 Віщúє козáче.
 Чýб сéрце, та не скáже,
 Якé лíхо бýде.
 Минé лíхо... Кругомъ йóго.
 Мов вýмерли люди.
- 1310 Аñí пíвня, нí собáки,
 Тíлько ізвá гáю
 Десь далéко сúмно, сúмно
 Вовкí завивáють.
 Байдужé! ідé Яréма,
- 1315 Та не до Оксáни,
 Не в Вільшáну на дóсвітки, —

- До ляхів поганіх
 У Черкаси. А там третій
 Півень власпіває...
- 1320 А там... а там... Йде Ярена,
 На Дніпр поглядає.
- «Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий!
 Багато ти, батьку, у море носив
 Козацької крови; ще понесеш, дружелі!
- 1325 Червоний ти синє, та не напобів;
 А сю ніч уп'ється. Пекельне свято
 По всій Україні сю ніч зареве;
 Потече багато, багато, багато
 Шляхетської крови. Козак оживе;
- 1330 Оживуть гетьманы в золотім жупані;
 Прокинеться доля; козак власпіва:
 «Ні жида, ні ляха», а в степах України —
 Дай то, Боже мілий, — блисні булави!»
 Так ідучи, думав в латації свитяні
- 1335 Сердєга Ярена в свяченим в руках.
 А Дніпр мов підслухав: широкий та синій
 Піднів гори-хвилі; а в очеретах
 Реве, стогне, завиває,
 Лози нагинає;
- 1340 Грім гогоче, а бліскавка
 Хмару роздирає.
 Іде собі наш Ярена,
 Нічого не бачить;
 Одна думка усміхнється,
- 1345 А друга заплаке:
 «Там Оксана, там весело
 I в сірій свитяні;
 А тут, а тут... що ще буде?
 Може, ще загину.»
- 1350 А тим часом зза байраку
 Півень — кукуріку!
 «А, Черкаси!.. Боже мілий!
 Не вкороті віку!»

— * —

ЧЕРВОНИЙ БЕНКЕТ

- Задзвоніли в усі дзвони
1365 По всій Україні;
Закричали гайдамаки:
«Гіне, шляхта, гіне!
Гіне шляхта! погулієм
Та хмару нагрієм!».
- 1360 Зайніялася Смілянщина,
Хмара червоніс.
А найпірша Медвідівка¹¹
Хмари нагрівас.
Горить Сміла, Смілянщина
1365 Крів'ю підливас.
Горить Кірсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним Шляхом¹² запалало,
І кров полилася
- 1370 Аж у Волинь. По Поліссі
Гонта бенкетув,
А Залізняк в Смілянщині
Дамаску гартув
У Черкасах, де й Ярема
- 1375 Пробув свячений.
«Отак, отак! Добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці! — на базарі
Залізняк гуляє.
- 1380 Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема — страшно глянути —
По три, по чотири
Так і кладе. Добре, хлопче!
- 1385 Матері їх хіря!
Мордуй, мордуй: в раю будеш,

- Абб есаўлом.
 Гулáй, хлóпче! нутé, діти!»
 І діти майнúли
- 1890 По гóрищах, по комóрах,
 По льюхáх, усюди;
 Всіх уклáли, все забráли.
 «Тепéр, хлóпці, буде!
 Утомíлись, одпочíньте.»
- 1896 Улицí, базáри
 Крылісь трўпом, плилі крóв'ю.
 «Мáло клятим кáри!
 Ще раз трéба перемéчить,
 Щоб не повставáли
- 1400 Нехрищéні, кляті дýші.»

- На базáр збирáлись
 Гайдамáки. Йде Яréма,
 Залізняк гукáс:
 «Чýш, хлóпче? ходí сюдá!
- 1405 Не бíйсь, не влякаю.»
 «Не боюся!» знáвши шáпку,
 Став, мов пéред пáном.
 «Відкілá ти? хто ти такýй?»
 «Я, пáне, з Вільшáни.»
- 1410 «З Вільшáної, де тýтаря
 Пси замордували?»
 «Дé? Якóго?»
 «У Вільшáній;
 І кáжуть, що вкráли
- 1415 Дочkú йогó, колí знáеш.»
 «Дочkú, у Вільшáній?»
 «У тýтаря, колí знавáв.»
 «Оксáно, Оксáно!» —
 Дé ти, сérце моé, дé ти?!
- 1420 Та й пáда додблу.
 «Егé! Знаю... Шкóда хлóпця!
 Прові́три, Микóло!»
 Прові́трився. «Бáтьку! брате!

- Чом я не стору́кий?
- 1425 Дайте ножа́, дайте си́лу,
Му́ки ляхам, 'му́ки!
Му́ки страшної, щоб пе́кло
Затряслосья, мліло!«
«Добре, хлопче, ножі будуть
- 1430 Абі щоб хоті́лось!
Хочеш в на́ми у Лися́нку?»
«На край світа... пане,
На край світа, та не найду́,
Не найду́ Оксáни!»
- 1435 «Може й найдеш, ходім в на́ми...
Я все забувáю,
Як зовéшся!» — «Ярéмою.»
«Прíзвище?» «Не маю!»
«Хібá байстрóк? Без прíзвища —
- 1440 Запишí, Мико́ло,
Есау́лом.» Без прíзвища...
Нехáй буде Гóлий!
Бач обідраний...» — «Погáно
«Ну, хібá Бідбю?»
- 1445 «Ні, погáно...»
- «Стривáй лишéнь:
Пиши Галайдбю.»
Записáли.
- «Ну, Галайдо,
- 1450 Пofдем гулáти,
Найдеш дóлю... А не найдеш...
Рушáйте, хлоп'ята.»
І Ярéмі далі коня
Зáйвого в обóзу.
- 1455 Усміхнúвся на воронім,
Та знóву у слóви.
Вийшли за цáрину;
Палáютъ Черкаси...
«Чи всi, дíти?»
- 1460 «Усí, батьку!»

«Гайдай»

Простяглася

По дібріві понад Дніпром
Ковáцька ватáга.

- 1465 А за нýми кобзár Волóх
Перевáги-вáги
Шкандибáс на кóнику,
Козакáм спíвáс:
«Гайдамáки, гайдамáки,
1470 Залізняк гулáс.»

Похали... А Черкаси
Палáуть, палáуть.
Байдужé! Ніхтó й не гляне.
Сміóться та лáуть

- 1475 Кляту шлáхту. Хто балáка,
Хто кобзаря слúха,
А Залізняк попéреду
Нашорóшив ýха,
Іде собі, лóльку курить —

- 1480 Нікому ні слóва.
А за ним нáмий Яréма.
Зелéна дібрóва
І тéмний гай, і Дніпр дúжий,

- 1485 I висóкі гори,
Нéбо, вóрі, добró, люди
I лóтес горе —
Все пропáло, все! Нічого

- Не внаéс, не бáчитъ,
Як убýтий. Тáжко йомý,
1490 Тáжко, а не плаче.

- Hi, не плаче: змíя лóта
Жаднá випивáс
Дрібні сльóзи, давить дúшу,
Сéрце роздирáс.

- 1495 «Ой ви сльóзи, дрібні сльóзи!
Ви змíсте горе;
Змíйте йогó... тáжко! нúдно!

- I сінього мбря,
 I Дніпра, щоб вілить ліоте,
 1600 I Днішра не стане.
 Занапастіть хібá душу?
 Оксано, Оксано!
 Дé ти? дé ти? Подивіться,
 Моя сиротино,
 1606 Подивіться на Ярому.
 Дé ти? Мóже, гýне,
 Мóже, тýжко кленé долю,
 Кленé, умирає,
 Абó в пана у кайдáнах
 1610 У склепú конáє.
 Мóже, вгáдує Ярому,
 Згáдує Вільшáну,
 Клýче йогó: «Сéрде моé!
 Обнімáй Оксану!
- 1615 Обнімéмось, май сбоколе!
 Навíки зомлíсм.
 Нехáй ляхý внущаются, —
 Не почúєм!..» Вíс,
 Вíс вітер вва Лимáну,
 1620 Гне тополю в пólі, —
 I дівчина похýлиться,
 Кудý гне недóля.
 Посумýє, пожýриться,
 Забúде... і, мóже...
 1625 У будýнку господýння, —
 А лях... Бóже, Бóже!
 Карáй пéклом мою душу,
 Вíлий мýки мóре,
 Розбýй кáру надо мню,
 1630 Та не такýм góрем
 Карáй сéрце: розíрветься,
 Хоч би булó камíнь.
 Дóле моя! сéрце моé!
 Чом ти не в Вільшáній!
- 1635 А мóже й там, мóже плаче,

Тáжко й небóзі,
Мóже з бáтьком виглядáє...
І хлýнули слýзи;
Дрíбнí-дрíбнí полилýся.

- 1640 Дé вонí взялýся!
А Залíзняк гайдамáкам
Кричítъ опинýтись:
«У лíс, хлóпцí! Вже свíтáв,
І кóні пристáли:
1645 Попасем», —
Повернúли
У лíс та й сковáлись.

ГУПАЛІВЩИНА

- Зійшлó сónце; Україна —
Де палáла, тліла,
1650 А дé шляхта, запéршися,
У будýнках млілá.
Сkrízь по сéлах шýбеницí;
Навíшано трýпу —
Тíлько старšíх, а так шляхта —
1655 Кýпою на кýпі.
На улицяx, на розпúттях
Собáки, ворóни
Їдáть шляхту, клюють бчí;
Ніхтó не боронить.
1660 Та й нíкому: оstaлися
Дíти та собáки, —
Жінкí нáвіть в рогачáми
Пíшли в гайдамáки.
- Отакé то булó лíхо
1665 По всíй Україні!
Гíрше пéкла... А за вíщo,
Зá що люди гýнуть?
Того ж бáтька, такí ж дíти,
Жить би та братáться.
1670 Hi! Не вмíли, не хотíli,
Тréба ров'єднáться!
Тréба кróvi, бráta кróvi,
Бо зáздро, що в бráta
Є в комóri і на двóri,
1675 I вéсело в хáti!
«Уб'ém бráta! Сpáлим хáту!» —
Сказáли, і стáлось.
Все б, здаéться; нí, на кáру
Сýроти оstaлись.

1580 В слъозах рослый, та́й вирошли;

Замучені руки

Розв'язались — і кров за кров,

І м'яка за м'яка!

Боліть сърце, як згадаш:

1585 Старых слезъм ціги

Вплиялись крохъю. А хто възмѣн?

Кесонъя, бзыга⁴.

Мандрували гайдамаки

Лісами, ярами,

1590 А за ними і Галайда

З дрібними слъозами.

Вже минули Воронівку,

Вербівку; в Вільшану

Прихали. «Хіба спитатъ,

1595 Спигасть про Оксану?

Не спигаю, щоб не знали,

За що пропадаю.»

А тим часом гайдамаки

Й Вільшану минають.

1600 Пигається у хлопчика:

«Що, ти гаря вбили?»

«Бы ні, дяцьку; батько казав,

Що його спалили

Он ляжі, що там лежатъ,

1605 І Оксану вкрали.

А гаря на цвінгари

Відрі покровали.»

Нэ дэлукав... «Нэй, козю!»

І пізоді кайуз.

1610 «Чо я відра, пікка нэ знев,

Відра нэ загнуу!

А съяродні, кэлій й умрү,

З цюрачка вогану

Ляків м'яла. Сърце мое!

1615 Оксана! Оксана!

Де ты?»

- Замóвк, важурýвся,
 Поіхав ходбю.
 Тáжко йому́, сіромáсі,
 1620 Борóться з нудъгóю.
 Догнáв своїх. Боровиків
 Вже хутíр минають.
 Корчмá тліс в стодóлою,
 А Лéйби немáс.
 1625 Усмíхнúвся мій Ярéма,
 Тáжко усмíхнúвся.
 «Отут, отут повазчóра
 Пéред жýдом гнúвся,
 А сьогóдні...» та й жаль стáло,
 1630 Що лíхо минуло.
 Цабé яром Гайдамáки
 З шляху повернули.
 Наганяють півпáрубка.
 Хлóпець у свитýні
 1635 Полатаній, у постолáх,
 На плéчах торбýна.
 «Гей, старченá! Постривай лиш!
 «Я не старе́ць, пáне!
 Я, як бáчте, гайдамáка.»
 1640 «Який же погáний!»
 «Відкілá ти?»
 «З Керéлівки^{14.9}
 «А Бúдища знаєш?
 И óзеро кóло Бúдищ?»
 1645 «І бзéро знаю,
 Огáи вэчá; оцим яром
 Вгрáпиге дэ йóго.»
 «Щé, сьогóдні ляхів бáчив?»
 «Нáдз ní однóго;
 1650 А вчóра булó бағáто.
 Вінкý не свягáли:
 Не далý ляхý проклáгі.
 За те ж ми іх бýли,
 И я, й бáтько святýм ножéм;

- 1666 А ма́ти нездұ́жа,
А то й вона́ б». «Добре, хлопче,
Ось на́ тобі, дру́же,
Цей дука́чик, та не вгуби́.»
- 1660 Узя́в золото́го,
Подиви́вся: «Спаси́бі вам!»
«Ну, хло́пці, в дорóгу!
Та чу́сте? без гóмону.
Галáйдо, за мнóю!
- 1665 В опíм ярú в óзеро,
Ліс поспíд горóю,
А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом стáли,
Скажи хлопцям! Мóже, льохý
- 1670 Стерегтý осталась
Якá пóгань.» Приїхали,
Стáли кругом ліса;
Дívляться – немá нíкого.
- 1675 «Ту іх достобіса!
Які грúші уродíли!
Збива́йте, хло́п'ята!
Швýдче! швýдче! Отак! отак!»
І конфедера́ти
- 1680 Посýпалися додóлу,
Грúші гнилобóкі.
Позбива́ли, упóрались;
Козакам нíврóку,
Найшлý льохý, скáрб забráли,
- 1685 У мéртвих кишéні
Потруси́ли, та й потягли
Ще кара́ть мерзéнних¹⁶.

— * —

СТАРОСВІТСЬКИЙ БУДИНОК

- Смеркалося. Із Лісянки¹⁶
- 1690 Кругом власвітйло:
Ото Гонта в Залізняком
Люлькій закурйли.
Страшно страшно закурйли!
І в пеклі не вміють
- 1695 Отак курить. Гнілій Тікіч
Кров'ю червоніє
Шляхетською, жидівською;
А над ним палаютъ
І хатина, і будинок;
- 1700 Мов доля карає
Вельможного й неможного.
А серед базару
Стоять Гонта в Залізняком,
Кричать: Ляхам кари!
- 1705 Кари ляхам, щоб каялись!
І діти карають.
Стогнуть, плачутъ; один просить,
Другий проклинає;
Той молиться, сповідає
- 1710 Гріхій перед братом,
Уже вбитим. Не мілують,
Карають, завязти.
Як смерть ліота, не минаютъ
Ні літа, ні вроду
- 1715 Шляхтіночки й жидівочки.
Тече кров у воду.
Ні каліка, ані старий,
Ні мати, дитина
Не остались, — не вблагали
- 1720 Лихої години.
Всі полягли, всі побоком;

- Ні душі живої
 Шляхетської й жидівської.
 А пожар удвоє
 1726 Розгорівся, розпалався
 До самої хмари.
 А Галайдá, вナイ, гукáс:
 «Кáри ляхам, кáри!»
 Мов скажений, мертвих ріже,
 1730 Мертвих віша, пálить.
 «Дáйте ляха, дáйте жýда!
 Мало мені, мало!
 Дáйте ляха, дáйте крови
 Наточить в погáних!
 1735 Крóви мóре... Мало мóря...
 Оксáно, Оксáно!»
 Так Галайдá кричить, шука
 Ляхів по пожáру.
 А тим часом гайдамáки
 1740 Столій взвож базáру
 Постáвили, несуть стрáву,
 Дé щó запопáли,
 Щоб вásвітла повечéрять.
 «Гулáй! — загукали.
 1745 Вечéряють, а кругом іх
 Пéкло червоніс.
 У пólум'ї, повíшані
 На кро́вах, чорніють
 Пáнські трúпи. Горя́ть кро́вки
 1750 І пáдають з нýми.
 «Гулáй, дíти! Пййтے, лíйтے!
 З панáми такýми,
 Мóже, ще раз вострінемось,
 Ще раз погулáєм!»
 1755 І поставéдь однýм дúхом
 Залізняк черкáс.
 «За прокляті вáші трúпи,
 За дúші прокляті
 Ще раз вýш'ю! Пййтے, дíти!

- 1760 Віп'єм, Гонто, брате!»
 «Постривай, я дожидаю,
 Що лякій прокляті...»
 Ярена встав: «Які ляхі?»
 «Ого бо завзягий!
- 1765 Пий горлку, мій голубе!»
 «Які ляхі, брате?»
 «По тім бóці, у будýнку
 Запéрлись прокляті!»
 «Розвіемо!» «Шкóда мýру:
- 1770 Старосвітська штýка!
 А ще гíрше, Богданові
 Мурували рýки!»
 «Богданові? Шкóда, шкóда
 Гетьманської праці!»
- 1775 «Я послáв сказáть проклятим,
 Щоб вýдали Пáца.
 Помýлую! Не вýдадуть —
 Пóрох васипаю...
 Потайникій вже зроблені...»
- 1780 «І ляхі гулáють?
 Лíчать збрí? Дóбре, брате!
 А пóки щó бúде,
 Вíп'єм чárку!» «Дóбре, вíп'єм!
 Пíйте, дóбрі люди!
- 1785 Та не дúже, бо ще, мóже,
 Не кónчили кáри!»
 «Не кónчили!!!! Пíйте, бýйте
 Грай, спíвай, кобзáрю!
 Не про дідів, бо незгíрше
- 1790 Й ми ляхів карáєм;
 Не про лíхо, бо ми його
 Не знали й не знаєм.
 Весéлої, утнý, стáрче,
 Щоб земля ломýлась, —
- 1795 Про вдовицю-молодицю,
 Як вона жури́лась.»

- «Од селá до селá
 Тáнці та музíки:
 Кýрку, яйця продалá —
 1800 Маю черевíки.
 Од селá до селá
 Бýду танцювáти:
 Нí корóви, нí волá —
 Остáлася хáта.
 1805 Я оддáм, я продáм
 Кýмові хатíну,
 Я куплó, я зроблó
 Яточку шíд тýном;
 Торгувáть, шинкувáть
 1810 Бýду чарочкáми,
 Танцювáть та гулять
 Такí в парубкáми.
 Ох, ви, дítки моf,
 Моf голуб'ята!
 1815 Не журíться, подивíться,
 Як танцює маti.
 Самá в наýми шíдú,
 Дítók в школу оддáм,
 А червóним черевíчкам
 1820 Такí дам, такí дам!»
-

- «Дóбре! дóбре! Ну, до тáнцíв,
 До тáнцíв, кобzáрю!»
 Слíпíй вшкáрив — навпрýсíдки
 Пíшли по базáру.
 1825 Земля gnéться. «Анú, Гóнто!»
 «Ну, бráте Максýме!
 Ушкárimo, мíй голубе,
 Пóки не вагýнем!»
 «Не дивýйтесь, дíвчáта,
 1830 Що я обíдрáвся;
 Бо мíй бáтько робíв глáдко,
 То й я в йóго вдáвся.»
 «Дóбре, бráte! Єй-же Бóгу!»

«А ну ти, Максýме!»

1836 «Постривáй лиш!»

«Отáк чинý, як я чинó:
Любý дочкú абýчию,
Хоч попóву, хоч тякóву,
Хоч хорошу мужи́кóву!»

1840 Всí танцюють, а Галайда

Не чýс, не бáчить.
Сидítъ одýн кíнéць стола,
Тáжко, вáжко плáче,
Як дитíна. Чого б, бáчся?

1845 В червóнім жуцáні,

I зóлoto, i слáva є,
Ta немá Оксáни;
Hí в ким дóлю подíлýти,
Hí в ким заспíвáти;

1850 Одýн-одýн сиротóю

Mýсить пропадáти.
Ta й заплáкав. Всí танцюють,
A Галайда плáче.
Нúдно йому...

1866 A із яру

В кирéї козáчíй
Хтось кráдеться.

«Хтó ти такíй? —

Галайда питáє.

1860 «Я послаnéць пáна Гонти.

Нехáй погулáє,
Я пíдожду.»

«Hí, не дíждеш,

Жidíвська собáко!»

1865 «Ховáй Бóже, якíй я жид?

Бáчиш? Гайдамáка!

Ось..... копýйка!

«Не брешíй, проклýтий!

Призвавáйся, я Яréма,

1870 Ти конфедерáтів

Iз хýтора до тýтаря

- Повів у Вільшану?
 Признавайся! Я все знаю,
 Дé діли Оксану?»
 1875 Махнув ножем «Ховай Бóже!..»
 «Я тебе сховáю!»
 «В будíнку, на тім бóці...
 Виручáй, як знаєш!
 Нá збóлото!..» сіпле йому
 1880 Жмéнею з кишéні.
 «Тréба Гóнту...» Пóтім, пóтім,
 «А не то свячéним...»
 «Дóбре, дóбре! Постривáйте!»
 «Нíколи, проклятий!
 1886 Ходíм вкýті!» — «Якí ж бо ви,
 Ярéмо, заваятí!
 Вам не трéба, одýн шíдý:
 Грóші мур ламають.
 Скажú ляхам — зáмісць Пáца...»
 1890 «Дóбре, дóбре! Знаю.
 Ідí швýдче!»
 «Зáрав, зáрас!
 Гóнту забавлýйте
 З пíв-упрúга, а там нехáй.
 1895 Ідítъ же, гуляйте...
 Кудý вевтý?»
 «В Майдáнівку!»
 В Майдáнівку, — чýсп?»
 «Чýю, чýю.»
- I Галайдá
- 1900 З Гóнтою танцює.
 А Залізняк берé кóбзу:
 «Потанцюй, кобzáрю!
 Я загráю.»
- Навпрýсідки
- Слíпий по баザру
 Оддиráє постолáми,
 Додає словáми:
 «На вгорóді — постирнáк, постирнáк;

- 1910 Чи я ж тобі не ковáк, не ковáк?
 Чи я ж тебе не люблю, не люблю?
 Чи я ж тобі черевíчків не куплю?
 Куплю, куплю, чорнобрýва,
 Куплю, куплю тогó дýва.
- 1915 Бúду, сérце, ходýть,
 Бúду, сérце, любítъ.
 «Ой гоп гопакá!»
 Полюбýла козакá,
 Та рудóго, та старóго, —
 Лихá доля такá.
- 1920 Ідý ж, дóле, за журбóю,
 А ти, старýй, за водóю,
 А я — так до шýнку.
 Вýп'ю чárку, вýп'ю дру́гу,
 Вýп'ю трéтю на потúгу,
 П'яту, шóсту, та й кíнэць.
 Пíшлá бáба у танéць,
 А за нéю горобéць,
 Викрутáсом, вихилáсом...
- 1926 Молодéць горобéць!
 Старýй рудýй бáбу клíче,
 А та йомú дúлю тýче:
 «Ожениўся, сатанó, —
 Зароблáй же на шонд;
- 1935 Тréба дítok годувáть,
 Тréба дítok одягáть,
 А я бúду добувáть;
 А ти, старýй, не грíши,
 Та в зáшчку колиши,
 Та мовчá, не дишí!»

«Як булá я — молодóю преподобницею,
 Повíсила хвартушыну над вíкónницею;
 Хто йде — не минé,
 То кивнé, то махнé.
 1946 А я шóвком вишивáю,
 В кватýрочку моргáю:

- Семéни, Івáни!
 Надівáйте жупáни,
 Та ходíмо погуляймо,
 1960 Та сядемо васпівáймо.»
 «Заганяйте квóчку в бóчку,
 А курчáта в вéрпу!
- * * * *
- «І... гу!
 Загнúв бáтько дугú,
 1966 Тáгне мати супónю,
 А ти зав'яжí, дónю.»
 «Чи щé? Чи гóді?»
 «Ще, ще!
 Хоч погáну! Самí нóги нóсять.»
- 1960 «Ой сип сирівéць
 Та кришí опéньки:
 Дід та бáба,
 То й до лáду,
 Обóє радéньки.
- *
- 1966 Ой сип сирівéць
 Та кришí петrúшку!
- * * * *
- Ой сип сирівéць
 Та накришí хрíну!
 Як дід бáбі
- * * * *
- 1970 Ой сип вóду, вóду
 Та пошукáй бróду, бróду!..»
 «Гóді! гóді! — кричáть Гóнта, —
 «Гóді! Погасáе!

- Світла, діти!.. А дё Лéйба?
- 1975 Ще його немáє?
 Найтý його та повéсить.
 Петéлька свіня́ча!
 Гáйда, діти! Гáсне, гáсне...
 Велíкдень ковáчий.»
- 1980 А Галайдá: «Отáмане!
 Погуляймо, бáтьку!
 Дивíсь горіть; на базáрі
 I вýдко i глáдко.
 Потанцюем. Грай, кобзáрю!»
- 1985 «Не хóчу гуляти!
 Огнó діти! Дъбгю, клóччя!
 Давáйте гармáти;
 В потайникý пустíть огњи!
 Дўмають: жартýю!»
- 1990 Заревíли гайдамáки:
 «Дóбре, бáтьку! Чúєм!»
 Чéрез грéблю повалíли,
 Гукáють, спíвáють.
 - А Галайдá кричítъ: «Бáтьку!
- 1996 Стíйте!.. Пропадáю!
 Постривáйте, не вбивáйте;
 Там мой Оксáна.
 Годíночку, бáтькý моf!
 Я іf достáну!»
- 2000 «Дóбре! дóбре! Залізняче!
 Гукнý, щоб палили!
 Преподобíться в ляхáми...
 А ти, сизокríлlyй,
 Нáйдеш дру́гу.» Оглянувся —
- 2006 Галайдý немáє.
 Ревúть гори i будýнок
 З ляхáми гуляє
 Кóло хмáри. Що осталóсь,
 Пéклом запалáло...
- 2010 «Дé Галайдá?» — Максýм клýче.
 I слíду не стáло...
 — * —

ЛЕБЕДИН¹⁰

- «Я сиротá в Вільшáної,
Сиротá, бабúсю.
Бáтька ляхí замúчили,
- 2016 А менé... боюся,
Боýсь вгадáть, мой сýза...
Узялý в собóю.
Не розпítуй, бабусенько,
Щó булó во мнóю.
- 2020 Я молýлась, я плáкала,
Сéрдце розривáлось,
Сльози сóхли, душá мéрла...
Ох, якбí я знала,
Що побáчу його щé раз,
- 2026 Що обнімý знóву, —
Вдвóе, втрóе б вýтерпíла
За єдине слóво!
Вибачай, мой голубко!
Мóже, я грíшила,
- 2030 Мóже, Бог за те карáє,
Що я полюбýла, —
Полюбýла стан висóкий
І кáрії очí, —
Полюбýла, як умíла,
- 2036 Як сéрденько хóче.
Не за сéбе, не за бáтька
Молýлась в невóлі, —
Ні, бабусю, а за йóго,
За мýлого, дóлю.
- 2040 Карай, Бóже! Твою прáвду
Я вýтерпíть мýшу.
Стráшно скавáть: я дýмала
Занапастýть дýшу.
Якбí не він, мóже б... мóже,
- 2046 I занапастýла.

Тáжко булó! Я дúмала:
«О Бóже мíй мíлий!
Він сиротá, — хто без мéне
Його привítáє?

2050 Хто про дóлю, про недóлю,
Як я, розпитáє?

Хто обýме, як я, йогó?
Хто дúшу покáже?
Хто сиротí убóгому

2055 Дóбре слóво скáже?».

Я так дúмала, бабúсю,
І сérце смíялось:
«Я сиротá: без мáтері,

Без бáтька остáлась,

2060 І він одýн на всím свíti,
Одýн менé лüбить;

А почúє, що я вbýлась,
То й себé погúбить.»

Я так дúмала, молýлась,

2065 Ждáла, виглядáла:

Немá йогó, не приїде —
Одна я остáлась...»

Та й заплáкала. Чернýця,
Стóя кóло нéї,

2070 Зажурýлась.

«Бабúсенько!

Скажí менí, дé я?»

«В Лебединí, моá птáшко,

Не вставáй: ти хвóра.»

2075 «В Лебединí! Чи давнó я?»

«Ба нí, повавчóра.»

«Повавчóра?.. Стравáй, стравáй!..

Пожár над водóю...»

Жид, будýнок, Майдáнівка...

2080 Зовúть Галайdþю...»

«Галайdþю Ярéмою
Себé називáє

Той, що привів...»

«Дé він, дé він?

2086 Тepéр же я знаю!..»

«Чéрез тýждень обіця́вся
Прийтý за тобóю.»

«Чéрез тýждень! чéрез тýждень!
Сéрденько загóйтý.

2090 Бабúсенько, мину́лася

Лихáя година!

То Галайдá — мíй Яréма!..

По всíй Україні

Його знають. Я бáчила,

2095 Як сéла горíли;

Я бáчила — катý-ляхý

Труси́лися, млíли,

Як хто скáже про Галайдú.

Знають вонí, знають,

2100 Хто Яréма. Відкілá він?

I когó шукáє!..

Менé шукáв, менé найшóв,

Орéл сизокрýлий!

Прилітáй же, мíй брлику,

2105 Мíй сóколе мýлий!

Ох, як вéсело на свíті,

Як вéсело стáло!

Чéрез тýждень, бабúсенько...

Ще три днí остáлось.

2110 Ох, як дóвго!..

«Загrібáй, мáмо, жар, жар,

Бýде тобí дочки жаль, жаль...»

Ох, як вéсело на свíті!

А тобí, бабúсю,

2115 Чи вéсело?» «Я тоббю,

Пташко веселюся.»

«А чом же ти не спíвáш?»

«Я вже одспíвáла...

Підú, давóнятъ до вечérní.»

- 2120 Оксáна осталась,
Пожурйлась, усміхнúлась,
Пáла на колíна
І мóлиться за Яréму
Щýро, як дитíна.
- 2126 Чéрез тýждень старí сестри
У цéркві спíвали:
«Ісаíя ликýй!» Вráнцí
Яréму вінчáли;
А ввéчері мáй Яréма
- 2130 (От хлóпець звичáйний!),
Щоб не сéрдить Залізнякá,
Покýнув Оксáну:
Ляхíв кончá; в Залізнякóм
Чáсом наїзжáє
- 2136 В рядý-годи, — та вдвох собí...
Ну це всéкий знáє!..
Вернімося ж до свячéних.
Що вонý зробíли?
Чи всí вонý ще як брýтва,
- 2140 Чи перещéрбíли?
Хоч вам, знаю, і остило
На кров, та на слýови
Дивитися, а Оксáні,
Оксáні небóзі,
- 2145 Й аж нýдно, бо Яréма
Весíлля гулýє
З ножéм в рукáх, на пожáрах.
Вона виглядáє
До пíвночí, а юнодí
- 2150 Помóлиться Бóгу
Та ѹ спать лáже, одиá собí...
Умér би, вý Бóгу.

— * —

ГОНТА В УМАНІ

- Минають дні, минає літо,
А Україна, знай, горігъ;
2165 Плачуть по сёлах малі діти:
Батьків немає. Шелестіть
Пожовкле листя по дібріві;
Гудяють хмари, сонце спить;
Ніде не чутъ людської мови;
2160 Тілько звір віє, йде в село,
Де чує трупи. Не ховали,
Вовків ляхами годували,
Поки їх снігом занесло.
Не спинила хуртовина
2165 Пекельної карі:
Ляхи мервали, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила,
2170 Уквітчала її рістом,
Барвінком покрила;
І на поль жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю, убрану веснию,
2175 Вранці зустрічаять...
Рай та й годі! А для кого?
Для людей. А люди?
Не хотягъ на його й глянути,
А глянути — огудягъ.
2180 Треба крів'ю домалювати,
Освітіть пожаром;
Сонця мало, рісту мало
І багато хмари.
Пекла мало!.. Люди, люди!
2185 Коли то в вас буде
Того добра, що маєте?

Чудні, чудні люди!
Не спинйла веснá крóви,
Ні злóсти людської.

- 2190 Тáжко глянуть; а згадáєм —
Так булó і в Тróї.
Так і будé.

Гайдамáки

Гуляють, карають;
2195 Де профдуть — землá горýть,
Кróв'ю пíдплiváє.

Придбáв Максýм собí сýна
На всю Україну.

Хоч не рíдний син Яréма

- 2200 А щýра дитýна.
Максýм ríже, а Яréма
Не ríже — лютýє:
З ножéм в рукáх, на пожáрах
І дніóс й nochýe.

- 2205 Не мýлус, не минаяє
Нідé нí однóго;
За тýтаря ляхáм плáтить,
За бáтька святóго;
За Оксáну... Та й вомліє,

- 2210 Згадáвши Оксáну.
А Залізñíк: «Гуляй, сýну,
Пóки дóля встáне!
Погуляєм!»

Погуляли —

- 2215 Кýпою на кýпí
Од Кýєва до Уманí
Ляглý ляхý трúпом.

Як та хмáра, гайдамáки
Умань¹⁰ обступíли

- 2220 Опíвночí; до схíд сónця
Умань затопíли;
Затопíли, закричáли:
«Караí ляха вибuvу!»

- Покотýлись по базáру
 2225 Кінні пагодowi²⁰;
 Покотýлись малі дíти
 І каліки хвóрі.
 Гвалт і гáлас. На базáрі,
 Як посерéд мóря
 2230 Кривáвого, стóть Гóнта
 З Максýмом завáйтим.
 Кричáть у двох: «Дóбре, дíти!
 Отáх іх проклáтих!»
 Аж ось ведúть гайдамáки
 2235 Ксьондза-сзу́гта
 I двох хлóпців. «Гóнто, Гóнто!
 Оцé твоf дíти.
 Ти нас рéжеш — варíж i іх:
 Вони католíки!
 2240 Чогó ж ти став? чом не рéжеш?
 Пóки невелíкі,
 Зарíж i іх, бо вýростуть,
 То тебе варíжутъ...»
 «Ббýйте йогó! а собачáт
 2245 Своéю варíжу.
 Клич громáду. Признавáйтесь,
 Шо ви католíки?»
 «Католíки, бо нас мати...»
 «Бóже мíй великий!
 2250 Мовчáть, мовчáть! Знаю, знаю!»
 Зібрáлась громáда.
 «Моf дíти — католíки...
 Щоб не булó зráди,
 Щоб не булó поговóру,
 2255 Панóве громáдо!
 Я присягáв, брав свячéний
 Рíзать католíка.
 Синí моf, синí моf!
 Чом ви не велиkí?
 2260 Чом ви лáха не рíжете?..»
 «Бúдем рíзать, тáту!»

- Пйите, п'оки п'ється! Бйите, п'оки б'ється!—
 Залізняк гукáс. «А ну, навісний,
 2340 Ушквáр нам щонéбудь, нехáй земля гнéться,
 Нехáй погуляють моf козакý!»
 I кобзár ушквáрив:
- «А мíй бáтько орандáр,
 Чоботáр;
 2345 Мой мати прáха
 Та свáха;
 Братíй моf, соколíй,
 Привелíй
 I корóву із дíбрóви,
 2350 I намýста нанеслí.
 А я собí Хрýстя
 В намýстí;
 А на лíштві лíстя
 Та лíстя,
 2355 I чóботи і пíдкóви.
 Вíйду вráнцí до корóви,
 Я корóву напою,
 Подоjoй,
 З парубкáми постою,
 2360 Постоjoй.»
 «Ой, гоп по вечéрі!
 Замикáйте, дíти, двéрі!
 А ти, старá, не журíсь
 Та до мéне пригорнісь!»
- 2365 Всí гуляють. А дé ж Гóнта?
 Чом він не гуляе?
 Чомý не п'є з ковакáми?
 Чомý не спíвáс?
 Немá йогб; тепér йомý,
 2370 Мáбуть, не до нéї,
 Не до спíви!
- А хтó такíй
 У чóрній кирéї

- Чéрев базáр перехóдить?
- 2376 Став; розривá кúпу
 . Ляхів мéртвих, шукá когось.
 Нагнúвся, два трóупи
 Невелíких взяв на плéчі
 I, позаd базáру,
- 2380 Чéрез мéртвих переступá,
 Крайтесь в пожáрі
 За костьóлом. Хто ж це такýй?
 Гónта, гóрем бýтий,
 Несé дítéй поховáти,
- 2385 Землéю накrýти,
 Щоб козáцьке малé тíло
 Собáки не fли.
 I тéмними улицáми,
 Де мéнше горíло,
- 2390 Понíс Гónта дítéй своíx,
 Щоб níкто не бáчив,
 Дé вíн синíв поховáб,
 I як Гónта плаче.
- Вýnіc в побле, геть од шляху;
- 2395 Свячéний вийmáe,
 I свячéним копá яму.
 А Умань палáe,
 . Свítить Гónті до робóти
 I на дítéй свítить;
- 2400 Ненáче сплять одягненí.
 Чого ж страшнí дíти?
 Чого ж Гónта níби кráде,
 Абб скáрб ховáe?
- Аж трóуситься. Iв Умані
- 2405 Дé-де чуть — гукаютъ
 Товаришí гайдамáки.
 Гónта мов не чýe,
 Синáм хáту сéред стéпу
 Глибóку будýe.
- 2410 Та й збудувáв. Берé синív,
 Кладé в тéмну хáту

- Аж трýситься, нíби чýс:
 «Ми не ляхý, тáту!»
 Поклáв обóх; із кишéні
 2415 Китáйку виймáс;
 Поцілувáв мérтвих в óчі,
 Христить, накривáс
 Червóною китáйкою
 Голови козáчі.
 2420 Розкрýв, ще раз подивýвся...
 Тýжко, вáжко плáче:
 «Синí моf, синí моf!
 На ту Україну
 Подивýться! Ви за нéi
 2425 Й я за нéi гýну.
 А хто менé поховáс?
 На чужóму пólі
 Хто заплáче на́до мнóю?
 Дóле моя, дóле!
 2430 Дóле моя нещаслýва!
 Щó ти наробýла?
 Нáшо менí дítéй далá?
 Чом менé не вбýла?
 Нехáй вонý б поховáли,
 2435 А то я ховáю!»
 Поцілувáв, перехристýв,
 Покрýв, василáс:
 «Спочивáйте, синí моf,
 В глибóкій осéлі!
 2440 Сýка мати не придбáла
 Новóї постéлі.
 Без василькíв і без трунý
 Спочивáйте, дíти,
 Та благáйте, просítъ Бóга,
 2445 Нехáй на сíм свíті
 Менé за вас покарáс,
 За грíх сей вели́кий.
 Простítъ, синí! Я прощаю,
 Що ви католíки.»

- 2450 Зрівнів землю, покрив дірном,
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонти діти,
Голови ковачі.
«Спочиваїте, виглядайте,
2455 Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І мені те буде.
І мене вб'ють... Коли б швидче!
Та хто поховав?
2460 Гайдамаки!.. Піду ще раз,
Ще раз погуляю!..»
Пішов Гонта, похилівшись;
Іде, спотикнеться.
Пожар світить; Гонта гляне,
2465 Гляне, — усміхнеться.
Страшно, страшно усміхався,
На степ оглядався.
Утір очі... Тільки мріє
В диму, та й сковався²¹.

— * —

ПРИПИСИ

¹ «Енциклопедический лексиконъ», том 5. Барская конфедерация і «Historia Królestwa Polskiego» G. S. Bandtke, t. 2.

² Вільшана або Ольшана — містечко Київської губернії, Звенигородського повіту; між Звенигородкою і Вільшаною по старому шляху — Боровиків хутір і корчма, де б то Ярема, Байстрюк, а потім Галайда, був у жида наймитом. (Од старих людей.)

³ Не-унітів ляхи називали схизматами.

⁴ Про конфедератів так розказують люди, котрі їх бачили, і не диво, бо то була все шляхта з honorem без дисципліни: робить не хочеться, а істи треба.

⁵ Анахронізм: титarya ляхи замучили зімою, а це літом.

⁶ За гайдамаками ходив кобзар; його називали сліпим Волохом. (Дід розказував.)

⁷ Павла Наливайка живого спалили в Варшаві; Івана Остряницю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчертевтували і розвезли їх тіла по всій Україні. Зиновій-Богдан і син його Тимофей були поховані в Суботові, коло Чигрина; Чарнецький, коронний гетьман, не доставши Чигрина, од вlosti спалив їх мертвих. (Георгій Кониський.)

⁸ Полковник Богун потопив ляхів в Інгулі. Зиновій-Богдан вирізав 40 в чимто тисяч над Россю в Корсуні. Тарас Трясило вирізав ляхів над Альтою. І та ніч, в которую те трапилось, зоветься Тарасова або кривава. (Бантиш-Каменський.)

⁹ Так про Чигринське свято розказують старі люди.

¹⁰ Тарасова і Варфоломієва ночі — одна другої варт на стид Римської Тіяри.

¹¹ Треті півні — сигнал. Розказують, Залізняка есаул, не діждавши третіх півнів, запалив Медведівку, містечко між Чигрином і Звенигородкою.

¹² Чорний Шлях виходив од Дніпра між устями річок Сокорівки і Носачівки і біг через степи запорозькі, через воєводства Київське, Подольське і Волинське на Червону Русь до Львова. Чорним названий, що по йому татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву.

¹³ До унії козаки з ляхами мирилися і, якби не саути, то може б і не різалися. Базут Поссевин, легат папський, перший начав унію в Україні.

¹⁴ Керелівка, або Кириловка — село Звенигородського повіту. Червонець, що дав Залізняк хлопцеві, і досі єсть у сина того хлопця, которому був даний; я сам його бачив.

¹⁵ Село Будища — недалеко од Керелівки; в яру озера і над озером ліс невеликий — зоветься Гупалівчиною за те, що Залізняк збивав ляхів з дерева. Льохи, де був захований шляхетський скарб, і досі видко, тільки вже розоруйніваві.

¹⁶ Лисянка — містечко Звенигородського повіту над річкою Гнилим Тікичем. Тут зійшліся Гонта з Залізняком і розоруйнували старосвітський будинок, Богданом нібито збудований.

¹⁷ Майданівка — село недалеко од Лисянки.

¹⁸ Лебедин — дівичий монастир між Чигрином і Звенигородкою.

¹⁹ Умань — город повітовий губернії Київської.

²⁰ Kawaleria narodowa — так звались польські драгуни; їх тоді було в Умані 3000 і всі були побиті гайдамаками.

²¹ В Умані Гонта убив дітей своїх за те, що їх маті, католичка, помогла саутам перевести їх в католики. Младанович, товариш синів Гонти, бачив в давіниці, як вони умерли і як школярів базиліанської школи потопив Гонта в криниці. Він багато написав об Гайдамаччині, але надрукованого нема нічого.

²² Зрадою взяли ляхи Гонту і страшно замучили. Привезли його в кайданах у польський лагер, недалеко Балти, в одрізаним язиком і правою рукою. Браницький*, польський генерал, так велів зробить, щоб він чогонебудь не сказав на його. Потім кати роздягли його, як маті родила, і посадили на гарячі штаби заліза; потім зняли дванадцять пас з спини шкури. Гонта повів очима і страшно глянув на Браницького*; той махнув рукою — і розняли Гонту начетверо, розвезли тіло і поприбивали на середохресних пляхах. Залізняк, почувши, що так страшно ляхи замучили Гонту, заплакав, занедужав та й умер; його поховали в степу над Дністром та й розійшліся.

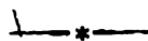
²³ «Злодій», «розбойник», або «гайдамак» — такими осталися гайдамаки по Коліївщині. Такими їх знають і досі.

* в оригіналі: Б.

- Такá його дóля!
 Сúмно, сúмно гайдамáки
 Залíзнуу силу
 2545 Поховáли; насýпали
 Висóку могýлу;
 Заплáкали, розíйшлися,
 Відкíлá взялýся.
 Одíн тíлько мíй Яréма
 2550 На кий похилýвся,
 Стойв дóвго. «Спочíнь, бáтьку,
 На чужóму пólі,
 Бо на своїм немá мísця,
 Немá мísця, вóлі...*
 2555 Спи, ковáче, душé щíра!
 Хтонéбудь згадáє.»
 Пíшов стéпом, сíромáха,
 Сльóви утирає.
 Дóвго, дóвго оглядаєся,
 2560 Та й не вýдко стáло.
 Одíа чóрна сéред стéпу
 Могýла осталáсь²².
 Посíяли гайдамáки
 В Україні жýто,
 2565 Та не вонý його жáли.
 Щó мýсим робýти?
 Немá прáвди, не вýросла;
 Крýвда повивáє...
 Розíйшлися гайдамáки,
 2570 Кудý який знає:
 Хто додóму, хто в дíбрóву,
 З ножéм у халáві,
 Жидíв кíнчать. Такá й дóсі
 Осталáся слáва²³.
 2575 А тим часом стародáвию
 Сíч розруйнували:

* Рядок 2554 викreslenyij царською цензурою, в оригіналі 1844 точкований.

Хто на Кубањь, хто за Дунáй;
Тілько і остались,
Що порóги сéред стéпу,
2680 Ревúть, завивáють:
«Поховáли дíтей наáцих,
І нас розривáють.»
Ревúть собí і ревтýмуть, —
Іх люди минúли;
2685 А Україна навíки,
Навíки заснúла.
З того чáсу в Україні
Жýто зеленіс;
Не чутъ плачú, ні гармáти,
2690 Тілько вíтер вíє,
Нагинáє вéрби в гáї,
А тýрсу на полі.
Все замóвкло. Нехáй мовчýть:
Такá Бóжа вóля!
2695 Тілько чáсом увéчері,
Понáд Дніпрóм, гáсм
Ідúть старí гайдамáки,
Іduчí спíвають:
«А в наáшого Галайдý хáта на помбстí.
2700 Грай, мóре!
Дóбре, мóре!
Дóбре бýде,
Галайда!»

ПЕРЕДМОВА

По мóві — передмóва; мóжна б і без нéї. Так ось бáчте що: все, що я бáчив надрукóваного, тýлько бáчив, а прочитáв дýже небагáто, — всýди в передслóво, а в мéне немá. Якбí я не друкувáв своїх «Гайдамáків», то вонó б не трéба і передмóви. А колí вже пускаю в люди, то трéба і з чим, щоб не смíались на обíрванцíв, щоб не сказáли: «От який! Хібá дíді та батькí дурніші буlí, що не пускали в люди нáвіть грамáтки без предислóвія!» Так, дáлебі так, вибачáйте! Трéба предислóвів. Так як же йогó скомпонувáть, щоб, знастé, не булó і крýвди, щоб не булó і прáвди, а так, як всí предислóвія компонúються? Хоч убий, — не вмíю: трéба б хвалítъ, так сбóром, а гудítъ не хбчеться. Начнéм же ýбо начáло книги сýце. Вéсело подивíтъся на слíпóго кобзаря, як він собí сидítъ в хлóпцем, слíпíй, шíдтином, і вéсело послúхáть йогó, як він заспíвáє дýму про те, щó давнó дíялось, як борóлися ляхí з козакáми. Вéсело... а все такí скáжеш: «Слáва Бóгу, що мину́ло!» А нáдто, як вгадáєш, що ми одної матéрі дíти, всí ми — слов'яне. Сéрце болítъ, а розkáзвувать трéба: нехáй бáчать синíй і вну́ки, що батькí іх помилáлись, нехáй братáются счóбу в своїми ворогáми. Нехáй жýтом-пшени́цею, як золотом, покrýта, нeroазмежóваною останéться на вíки од мóря і до мбрíя — слов'янськая земля.¹ Про те, що дíялось на Україні 1768. рóку, розkáзвую так, як чув од старíх людéй: надрукóваного і критикóваного нíчбóго не читáв, бо, вдається, і немá

нічого. Галайдá вполовíну вýдуманий, а смерть вільшáнського тýтаря — правдýва, бо ще є люди, котóрі його знали. Гóнта і Залізняк, отáмани тогó кривáвого дíла, мóже, вýведені в мéне не так, як вонí були, — за це не ручаюсь. Дід мíй, нехáй здорóв бúде, колí вачинá розkáзу-
вать щонéбудь такé, що не сам бáчив, а чув, то спершú скáже: «Колí старí люди бréшуть, то
й я з нýми.»

ПАНОВЕ СУБСКРИБЕНТИ!

«Бáчимо, бáчимо, що одурíв, та ще хóче і одbreхáться!» Отáк ви вслух подúмаєте, як прочитáєте мої «Гайдамáки». Панóве громáдо! Даleбí не брешú. Ось бáчите щó: я думав, і дúже хотíлось менí надрукувáти вáші козáцькі іменá рядóчком гарнéнько; ужé булó і най-
шлóс'їх деся́тків во́ два, зó три. Слúхаю, вихó-
дить разномóва; один кáже — трéба, другий
кáже — не трéба, трéтій нíчого не кáже. Я дú-
мав, щó тут робítъ на свíті? Взяв та й про-
циндрив гарнéнько тí грóші, що трéба булó
заплатýть за áркуш надрюкóваного папéру, а
до вас і ну писáть оцио цидúлу! Все б то це
нíчного! Чого не трапляється на вíку! Все
буває, як на дóвгíй нíзві. Та юсь лíхо менí на
безголóв'я! Есть ще і такí паничí, що сорóми-
лись свою благорóдну фамíлію (Кýрпа-Гнучко-
ши́нко-въ) і надрукувáть в мужíцькій книжці.
Даleбí прáвда!

Т. Шевчéнко.

ЗАВВАГИ

до автопортрету Тараса Шевченка в 1845-7 рр.

Автопортрет Т. Шевченка, уміщений на початку цієї книжки й зроблений поетом в часі найближчому до другого видання «Кобзаря», має всі дані, щоб його уважати за найкращий Шевченків автопортрет. Це єдиний портрет, що зберігся в часу другого перебування поета на Україні аж до арештування в 1847. р. Всі попередні автопортрети (до 1843. р. включно) мають ще риси надто молодого юнацтва, майже дитинства. На них Шевченко зображенний як молодий студент, напів підліток; вони здебільшого не позбавлені романтичного позування (як напр. за олійному автопортреті, зробленому в Петербурзі, де Шевченко представляє себе по-байронівськи з одкритою шию й плащем, романтично перекинутим з одного плеча на другий бік). І тільки наш автопортрет вперше подає образ Шевченка не дитини, а зформованого мужа, що осяяний печаттю генія вступає на шлях самостійного життя. Разом із тим це був період у його житті, що, здавалося, одкривав шлях до щасливого життя. Його геній був уже загально признаний, він стояв біля улюбленої праці, мешкав у Києві й подорожував по Україні. Скрізь мав приятелів, а в Києві й близьких однодумців, що його широко любили й склонялися перед його генієм. Продуктивність Шевченка в той час доходила до свого верху.

Все те віддано на нашому автопортреті.

Шевченко представляє себе тут молодим мужем, що починає життєвий шлях, але ніяких рис дитинства в нього вже не видно. Ясне, відкрите обличчя з високим чолом, широко відчиненими очима, м'яко обрамоване пушистою борідкою, швидше широке ніж видовжене, променіє сійвом Аполлона. При тому ніякого позування, все просто й безпретенсійно. Може трохи задумливості, ніби зачарованості в глиб життя, але в кожнім разі безжурність і передусім осяяність.

Коли порівняти з цим автопортретом пізніші з часів заслання, то вони всі носять печать трагічної долі, іноді, доходячи до вияву розпуки. Отже наш автопортрет життєрадісний, автопортрет генія в повному розквіті творчести, не притиснений царськими скорпіонами лишився тільки один і цей автопортрет подано на початку цього видання.

На жаль він найменш відомий із усіх портретів Шевченка — найменш популярний. Це тому що Його Шевченко виконан французьким олівцем і очевидно не зафіксував, або слабий фіксаж в часом стратився. В кожним разі чиясь влочинно недбаліва рука проїхала по ньому й розмазала олівець від нижнього правого кутка обличчя через уста, ніс, до лівого ока. В висліді автопортрет зіпсовано й у такому вигляді він переховувався в музею В. В. Тарновського. Відношення до нього в боку суспільства усталилося як до речі безнадійно зіпсованої. Правда, в такому, виді цей автопортрет був опублікований в «Киевской Старине» (II, 1892) й на тій репродукції пильне й залиблене в Шевченкові око вже могло б крізь замазаність і зіпсутість рисунку побачити риси розквітлого генія. Але й цього не сталося й автопортрет нічого не зискав на своїй популярності. Такою забutoю пам'яткою залишився цей портрет 90 років, поки Його не опубліковано в варшавському повному виданні творів на початку сьомого тому. З цього часу й із цієї злощасної репродукції багато особливо періодичних видань стало передруковувати цей автопортрет. Це можна вважати, за не менше нещастя цього автопортрету, ніж саме Його зіпсування.

Діло в тім, що варшавська редакція творів Шевченка ставилася в якоюсь виїмковою самоволею до рисунків поета й уважала себе в праві й покликаною підчищати, підправляти й фальсифікувати Шевченкові по своему бажанню. Редакція в цим зовсім не крилася, а навіть пишалася тим, що тримала молодого й не безталанного майстра, який мав за завдання на всі лади фальсифікувати Шевченкові рисунки. Він не соромився свого ремесла.

А редакційша колегія, що в більшості складалась з порядних і поважних людей, так і не зрозуміла, яку не сумлінну, навіть, можна сказати снечесну роботу виконувала, підчищаючи і фальсифікуючи рисунки Шевченка.

Так вийшло і з нашим автопортретом: Редакція дала точну репродукцію з зіпсутого оригіналу своєму рисувальнікові для підчистки щоб знищити сліди чорної мазанини, що зіпсувала весь автопортрет. Але чорнота на ньому виявилася так богато, що підчищати їх булава мар'яна праця. Одже, недовго думаючи, редакцій колегія знайшла такий вихід: їхній рисувальник замість підчистки прототипа відрисував копію з цього автопортрету. Удалася Йому ця копія дуже влі. Розуміється копіювати витончений і вишуканий рисунок Шевченка не під силу навіть порядному сучасному рисувальнікові, яким являє-

ється варшавський фальсифікатор. Але зрештою нікому не заборонено сопіювати, що він хоче і як він уміє. Колиб у варшавським виданні було заражено. Що це копія з шевченківого автопортрету, то все було в порядку. Але редакція дата підпис, що це «автопортрет олівцем». Як називати таке редактування?

Наслідки його не забарілися виявитись. Редакції газет підхопили непідомий досі «автопортрет», почали його відрепродуковувати, і лиха копія з Шевченка пішла ширитися, як орігінал, демонструючи, якій недоладний рисувальник і портретист був із Шевченка. Чи такого наслідку бажала Варшавська редакція?

З огляду на цю сумну історію, особливо потрібно поширювати цей автопортрет, у знимках з оригіналу. Чорноти на обличчю, які при кожній репродукції обовязково зостануться, вражають дуже неминлю; але на це нема ради, бо всетаки автопортрет зіпсовано. Але око чоловіка, перейнятого пошаною і любовлю до Шевченкового генія, під цими чорнотами розгледить надзвичайно, удосконалено витончений, вибагливо вишуканий рисунок Шевченка і риси його обличча в найкращу добу його життя: відчує тональні чар обличча рідного генія в цьому часі, обличча, що аж осліплює — променіс, як обличча юного бога, богатограністю геніяльних здібностей, якими так щедро наділила Шевченка рідна, кохана Батьківщина — Україна.

Д. А.

ЗАВВАГИ

до тексту й пояснення деяких слів та назв у «Чигиринському Кобзарі» ї «Гайдамаках»

В основу тексту цього видання покладено текст Чигиринського Кобзаря й Гайдамаків із 1844. р. з такими змінами:

- а) замодерніовано правопис та (це головно в «Гайдамаках») розділів зважаючи на інформацію;
- б) пояснено наголоси на слівах, беручи в основу нагошених видання Шевченкових поезій: Кулішеве (1860), Франкове (1908) та Сабатове (1929–30), а з частково нагошених т. зв. академічне з 1939 р.;
- в) заведено нумерацію рядків.

Тому що це видання має на меті відзначити стіліття другої появі Шевченкового «Кобзаря» в 1844. р., не взято в ньому під увагу текстових змін, що їх заводили на основі пізніших Шевченкових автографів, зокрема ж на основі т. зв. примірника Цвітковського з 1860 р., редактори Шевченкових поезій. Доповнено тільки місяця, викреслені царською цензурою, а в оригіналі в 1844 р. то чковані. Ці місяця зазначено в окремих примітках в тексті. В основу доповнень лягло згадане вгорі академічне видання з 1939 р.

Нижче наводимо в формі словничка пояснення деяких слів та назв у «Чигиринському Кобзарі» та «Гайдамаках».

Альта — притока Трубежа (Трубайла) недалеко Переяслава.

Архистратиг Михаїл — опікун Києва й цілої України (його образ і в гербі столиці України).

Базиліані — польська назва ченців Чина Св. Василія Великого, Василіян, греко-католицьких духовників, що вдержували в 18 ст. т. зв. василіянські школи по Правобережній Україні.

Са́ро рій Степан — семигородський князь щілецького дому (1513–1515). Другий із трьох синів Олександра (1513–15). Двоюрідний брат князя Олександра ІІІ (1515–1540). Батько князя Івана Степановича (1540–1565). Батько Захара Степановича (1565–1600) та Івана Степановича (1565–1600). Батько козаком прозваний й т. д.

беве́ть — бевзень, йолоп, дурень, искрета.

берлин — велика панська карета.

білолицій — самостійний епітет, замість: білолицій місяць.

благочинний — наглядач благочинства, старший священик, «декан».

братія — архаїзоване «браття», брати.

Броварі — село недалеко Києва на лівому боці Дніпра. Вавилон — столиця Вавилонського царства в Месопотамії, в півд.-зах. Азії, славна своїми висячими садами (одним із «съоми чуд свету» в старовину).

Вербівка — село на Звенигородщині.

вимовляти — робити викиди, докори, докоряти.

вишник — вишиняк, вишневий сад.

возлісся — уалісся, край ліса.

гайдамака — слово турецького походження, означало первісно стільки що «роабійник, розбишак»; в Україні — народні повстанці, що в 18. ст. підіймалися на Правобережжі проти панських утисків — зокрема в часі т. зв. Коліївщини, великого повстання в 1768. р.

герш ту — в нім. *hörst du?* «чи ти чуєш?»

Гетьманщина — українська держава під проводом козацьких гетьманів (1648—1764).

гич — гичка; «гич не доречі» = все не доречі.

гіркий — самостійний епітет, зам. «гіркий гріш», «гіркий шаг» і т. д.

Горлиця — відома народня пісня «Ой, летіла горлиця через сад».

Григорович Василь Іванович — (1786—1865), українець із Полтавщини, секретарював в Академії Мистецтв у Петербурзі, коли там студіював Шевченко; він дуже займався поетом і помагав йому визволитися з кріпацтва (22. квітня 1838. р.).

Гриць — відома народня пісня «Ой, не ходи, Грицю, та на вечериці», що й авторство приписують Марусі Чураївні.

гроші мур ламають — цебто за гроши можна дістатися за мур, підкупивши сторожу.

гуляє — гуляє в живих, ходить по світі, живий іще.

Гупалівщина — ліс коло села Будищ (пор. Щеченкові «Приписи» до «Гайдамаків», поз. 15).

Гонта Іван — сотник поїдворних козаків Потоцького, висланий губернатором Младановичем проти Залізняка, приєднався до Залізняка й разом із ним здобув Умань 9. червня 1678 р.

дамаска — дамаська шабля, в дамаської сталі (від міста Дамаск у Малій Азії).

дэзглик — стільчик.

епілог — із грецької мови: післяслов; кінець промови; остання частина в літературному творі.

есаул — оса(в)ул, військовий старшина для доручень, помічник отамана, адъютант.

«Ще Польща не згнела» — початок польського національного гімну.

Жовті Води — річка в Херсонщині, притока Інгульця; тут розбив Хмельницький у 1648 р. польське військо.

Залізняк Максим — герой: провідник гайдамацького повстання в 1768 р. т. зв. Коліївщини.

Інгул — притока Буга.

інтродукція — із латинської мови: ввід, вступ (звичайно до музичного твору).

Гмость — її милість (титул великих панів в Сх. Україні, священичих жінок у Галичині).

кажан — лилик, пирхач (нічна крилата миша).

каlamар — чорнильниця.

Канів — побітове містечко на ліснічий захід від Черкас.

карбівничий — карбівник (лісник, що робить карби на дереві).

кебета — талан, дотеп, хпст, здібність.

кирея — довгий сукняний одяг (звичайно з капюшоном).

Коліївщина — від слова «колій» «колоти»; пор. вище під гаслом «гайдамака».

Конецпольський Станіслав — головний полководець польських військ в часі повстання Тараса Трясила, був польним і коронним гетьманом, потерпів поразку під Переяславом 1630 р.

конфедерат — член конфедерації.

конфедерація — протикоролівська змова, союз польської шляхти; найважливіші були: радомська, барська; конфедерації стали розсадником без правства й апархії, що скеровувалася часто-густо проти козаків та українців узагалі.

Корсунь — містечко канівського повіту на Київщині над річкою Россю, свідок славної перемоги Богдана Хмельницького над поляками в 1648 р.

Кравчина — Северин Наливайко, що як здогадуються був кравцем, звіки став козацьким ватажком.

криж — з польського: хрест.

лжеш — до дієслова «лгати» — брехати.

лиман — з грецького: морська затока при устю чорноморських річок, головно Дніпра.

Лисянка — містечко на Київщині над Гнилим Тікічем, укріплене, замітне в козацьких рухах 17 й 18 ст.; в рр. 1767 і. д. василіянський монастир, розгромлений у гайдамацькій революції.

літанія — первісно всяка величально-благальна молитва, згодом рід молитви в латинській церкві, де короткі заклики до Бога або на честь святих виголошує священик, а вірні відповідають прошеннями (наш акафист).

магнати — польські вельможі, дуки, мали величезні мастики в Україні й часом пласне військо.

Маковій — свято 1 серпня (ст. ст.).

Максим — Залізняк, провідник гайдамацького повстання проти Польщі в 1768 р., зрадливо схоплений російським військом, був засланий на Сибір.

Медведівка — село на Київщині над річкою Тясмином; чоловічий монастир із часів Богдана Хмельницького, відновлений 1730 та зруйнований за Коліївщини.

мінея — з грецького, збірник житій святих, розкладених за місяцями та призначених до читання на кожен день.

могила — курган, штучний земляний насип над гробом, частий на українських степах.

мордувати — тяжко мучити.

москаль — 1. людина московського походження, народності; 2. взагалі солдат, вояк царської армії.

московка — жінка москаля.

моторити — придумувати, загадувати.

Наливайко Северин — козацький ватажок із кінця 16 ст. родом із Острога; в р. 1595—96 розгромив прихильників унії на Волині й Білорусі, з'єднався з Лободою та став на чолі козаків у їх боротьбі з поляками; був страчений у Варшаві р. 1597, (легенда каже, що його спалено живцем).

налигач — шнур, що ним прив'язують скотину за роги.

на пам'ять 22. квітня 1838 р. — день викупу Шевченка з кріпацтва.

на припоні — на прив'язі.

nie rozwalam — польське: не дозволяю!; цим вигуком міг кожен член польського сейму уневажнити постанову цілого сейму, часте надуживання цього права посередньо й привело Польшу до анархії та врешті упадку («золота вольність»).

оксія — значок над окремими буквами в церковнослов'янських книгах.

орда — татарське військо, татари під владою хана.

орел чорний — російський двоголовий орел, державний знак царської Росії.

отважися — московське: відчепися.

Павлюга — Павлюк, козацький ватажок, зорганізував повстання проти поляків; розбитий під Кумейками 1637 р., був виданий Потоцькому, який 1638 р. велів відрубити йому голову, а тулуб всадити на паль.

Параща — правдоподібно популярна за Шевченкових часів російська сентиментальна повість Н. Полевого: «Параща-сибирячка».

Підкова Іван — козацький ватажок 2 пол. 16 ст., ахопив був у 1577 р. з поміччю козаків молдавський престіл, та вкінці попав у руки польського короля Стефана Баторія, що звелів йому відрубати голову на львівському ринку в 1578 р.

покотьоло — дерев'яний або металевий кружок.

Понятовський Станіслав Август — останній польський король (1764—1795) з волі Катерини II. В р. 1768. він провів закон, що зрівнювало православних у правах із католиками. Проти цього виступила польська шляхта, зав'язуючи конфедерації під гаслом оборони (католицької) віри та шляхетських вольностей; конфедерати змутилися в Україні над населенням, й це було безпосередньою причиною вибуху народного повстання — т. зв. Колівщини.

поставець — посуд до штія.

потайник — підземний хідник.

присок — гарячий попіл із вогнем (жаринами).

«Пугач» — народня пісня «Ой, сів пугач на могилі».

Пулавський і Пац — провідники польської проти-королівської змови — конфедерації.

реєстр — з лат., список (козаків); звідсіля пішла назва «лейстрові» (тобто реєстрові, реєстровані козаки).

розпуття — роздоріжжя.

свяченій — самостійний епітет залиста свяченій ніж.

Синоп(а) — турецька пристань над Чорним морем; на неї часто нападали українські козаки.

сирівець — кислина із хліба.

Скутар(а) — передмістя Царгороду, відділене від нього протокою Босфором; тут були тюрми для невільників.

Сміла — містечко Черкаського повіту на Київщині над р. Тясмином; у 1768 р. здобуте гайдамаками.

Собісський Ян — польський король (1674—1699), цінив козаків як військову силу.

старий гетьман — Богдан Хмельницький.

стоя — столчи.

султан — назва володаря в турків; також прикраса з пір'я на військових шапках.

супоня — ремінь.

Трясило Тарас — Тарас Федорович, запорозький гетьман, славний перемогою над Конецпольським 1630 р.

титар — ів грецького: іктитор — той що буде й матеріально піддержус монастирі та церкви; церковний староста.

Трубайло, Трубіж — річка біля Переяслава, ліва притока Дніпра.

Тясмин — річка, ліва притока Дніпра.

уніят — християнин східнього, грецького обряду, з'єднаний з католицькою церквою.

упруг — час оранки приблизає пів робочого дня; пів упруга приблизно дві години.

фуга — зимова завірюха.

хиря — хвороба, болючка.

ходя — ходячи.

Хортиця — острів на Дніпрі, де князь Дм. Вишневецький побудував у 1552 р. укріплення для боротьби з татарами; осідок Січі від XVI ст. до 1738 р.

парина — орне поле; теж: ворота при вході в село.

Царград — Царгород, Константинопіль, Візантія, Стамбул, колишня столиця візантійської держави, згодом — Туреччини.

ціпок — палиця, кий.

Чалий Сава — український козак, перейшов у 1736 р. до поляків і боровся проти гайдамаків, за що його й убито; про нього й народня пісня.

Черкаси — місто над Дніпром на Київщині, грато визначну ролю в розвитку Козаччини.

Чигирин — місто над рікою Тясміном (пор. вступ, стор. 18).

шляхетчина — шляхетська Польща.

шмигляти — швидко бігати сюди-туди.

шпори — остроги.

Штернберг Василь — маляр (1818—1845), приятель Шевченка, полишив багато малюнків з українського побуту й краєвиду, як теж цінний альбом подорожі по Україні.

шириця — рослина, споріднена з лободою.

ясновельможний — титул українського гетьмана.

яточка — мала ятка, намет на базарі.

ЛІТЕРАТУРА

- Кобзарь Т. Шевченка вид. 1840, 1844 и 1860 (Кулішеве), 1908 (Франкове), 1921 (Сімовичеве), 1929—30 (Сабатове), 1934 (т. зв. варшавське), 1939 (т. зв. академічне), 1940 (Дорошенко-Сирополкове), 1941 Білецького), 1943 (Приходькове).
- Зайцев, П.: Перші три «Кобзарі», Повне видання творів Тараса Шевченка, т. II, Варшава 1934, стор. 228—6.
- Колесса, Ф.: Студії над поетичного творчістю Т. Шевченка, Львів — Київ 1939.
- Марковський, Мих.: Дещо до історії тексту «Кобзаря» Т. Шевченка, Ювілейний Збірник М. С. Грушевського, Київ 1928, стор. 821—25.
- Новицький, О.: Тарас Шевченко як мальп, Львів — Москва 1914.
- Рудницький, Яр.: Наголос Шевченкових поезій (працю віддано до друку в VI. т. «Праць Іст.-філол. Т-ва в Празі»).
- Смаль-Стоцький, Ст.: Т. Шевченко. Інтерпретації, Варшава 1934.
- Синявський, Ол.: Елементи Шевченкової мови, їх походження й значення, Культура українського слова, Збірник I, Харків — Київ 1931, стор. 7—51.

ДЕ ЩО є?

Вступна стаття: «Чигиринський Кобзар» і «Гайдамаки»	5
Чигиринський Кобзар	15
Думи мої	17
Перебення	21
Тополя	24
Думі:а (Нащо мені чорні брови)	31
До українського писаки	33
Іван Підкова	37
Тарасова Ніч	40
Катерина	45
Гайдамаки	69
Інтродукція	77
Галайда	79
Конфедерати	83
Титар	88
Свято в Чигрині	95
Треті півні	106
Червоний бенкет	110
Гупалівщина	116
Старосвітський будинок	120
Лебедин	129
Гонта в Умані	133
Передмова	146
Панове субскрибенти	147
Приписи	148
Завваги до автопортрету Т. Шевченка з 1845-7 р.	150
Завваги до тексту й пояснення деяких слів та назв	153
Література	159

